

ȘTIINȚA PENTRU TOȚI
187

EUGEN COMȘA

Neoliticul din România

Știința pentru toți

Cunoștințe despre om și societate

COLECȚIA „ȘTIINȚA PENTRU TOȚI“
apare sub egida
CONSILIULUI NAȚIONAL AL FRONTULUI
DEMOCRAȚIEI ȘI UNITĂȚII SOCIALISTE

EUGEN COMȘA

Neoliticul din România

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ ȘI ENCICLOPEDICĂ
București, 1982

Cap. I. CARACTERIZAREA EPOCII

Indelungata istorie a orînduirii comunei primitive a început de la primele manifestări, modeste, de activitate conștientă omenească (care datează — după unii cercetători — pe teritoriul țării noastre de două milioane de ani) și s-a încheiat la începutul erei noastre. Orînduirea amintită se împarte în următoarele epoci: paleolitică, mezolitică, neolitică, a bronzului și a fierului.

În lucrarea noastră ne vom ocupa de viața și activitatea oamenilor din epoca neolitică (în greacă *neos* = nou și *litos* = piatră, adică epoca nouă a pietrei), care începe aproximativ în mileniul al VII-lea și se încheie pe la 2700 î.e.n.

Pe bună dreptate s-a considerat că trecerea la epoca neolitică a constituit o adevărată „revoluție”.

Elementul esențial este cel de natură economică, determinant în acele vremuri îndepărtate. Între epoca veche a pietrei și cea nouă au existat deosebiri profunde. În prima din ele oamenii erau numai *consumatori* preluînd, în domeniul hranei, aproape totul de-a gata din natură. În epoca neolitică oamenii au dobîndit calitatea de *producători*, fără a înceta să fie și consumatori. Ei continuau să practice culesul din natură al fructelor, rădăcinilor, scoicilor și anumitor specii de melci. Trebuie făcută precizarea că embrionii specifici epocii neolitice nu au apărut spontan și peste tot în același timp, ci ei s-au manifestat, adesea

în forme rudimentare, încă în sinul epocii precedente; unele noi realizări pot fi socotite ca „descoperiri” făcute în anumite zone, de unde cunoștințele respective s-au răspândit, cu timpul, în diferite direcții.

Elementul esențial îl reprezintă trecerea treptată la activitatea de producător, prin începutul culegerii și mai apoi al cultivării anumitor specii de plante (mai ales a grâului) și al domesticirii unor specii de animale (boi, oi, capre și porci), pentru a se obține carne, lapte, lână, piei și blănuri. Cîinele a fost domesticit mai înainte, iar calul mai târziu, către sfîrșitul epocii.

Dacă pînă atunci natura nu oferea suficiente produse pentru un grup mai mare de oameni, obligîndu-i să trăiască în grupuri mici, în noua situație, pe temeiul cultivării plantelor și creșterii animalelor (încă pe scară redusă) și prin unele „completări” în ceea ce privește hrana, făcute în continuare pe baza vînătorii, pescuitului și culesului, treptat s-a ajuns la formarea unor comunități alcătuite dintr-un număr tot mai mare de membri, care muncind în comun reușeau să asigure suficiente rezerve de hrană de la o recoltă la alta.

Grija continuă de pînă atunci de a se muta dintr-un loc în altul în căutarea hranei, obliga pe oamenii din epocile precedente să-și facă adăposturi provizorii adesea în formă de paravane împotriva vîntului și mai apoi colibe provizorii. Oamenii neolitici, pe măsura trecerii tot mai accentuate la viața sedentară, au început să-și construiască locuințe de suprafață, tot mai încăpătoare, pe care, cu diferite reparații, le foloseau timp de decenii.

În funcție de cele amintite, în chip firesc, în cursul epocii neolitice, încă de la începutul ei, s-au format mai întâi așezări modeste (alcătuite numai din câteva locuințe), ceea ce corespundea cu o comunitate de maximum 30 de indivizi (femei, bărbați, bătrâni și copii). Pe măsura dezvoltării ocupațiilor de bază (în principal a cultivării plantelor), se constată creșterea numărului de locuințe din cadrul așezărilor, de exemplu în Moldova, în neoliticul târziu, s-a ajuns la formarea unor așezări având aproape 100 de locuințe, ceea ce corespunde unui număr de aproape 500 de locuitori.

În cursul neoliticului oamenii nu s-au mulțumit să rămână la nivelul de viață pe care-l dobândiseră ci, în permanență, prin practică și prin observații, au căutat și au reușit să aducă îmbunătățiri în diferite ramuri ale activității lor. Astfel, în domeniul cultivării plantelor, de la speciile de grâu cunoscute la începutul epocii, specii cu productivitate redusă, folosite și de comunitățile neolitice timpurii de pe întreg teritoriul țării noastre, treptat, prin încrucișări întâmplătoare sau poate chiar intenționate, s-a ajuns la obținerea unor specii de grâu cu productivitate mai mare și mai rezistente la perioadele de secetă. Descoperirile arheologice din diferite zone și așezări, aparținând unor etape sau unor culturi succesive din neolitic, dovedesc că și la noi, cu timpul, s-a produs înlocuirea totală sau parțială a speciilor de grâu mai vechi. De asemenea, se cuvine subliniată adoptarea și răspândirea treptată a unor tipuri de plante noi (de ex. secara, cînepa și altele). Paralel avea loc un proces de modificare a metodelor de prelucrare a pământului, cu trecerea, în timp, de la săpăligă la plugul

primitiv cu tracțiune animală, precum și la apariția sau perfecționarea uneltelor folosite (de ex. a secerilor și a rîșnițelor).

În cursul epocii se constată o schimbare a raportului dintre numărul animalelor domestice și acela al animalelor vîinate, încît spre sfîrșitul neoliticului în așezările cercetate predomină oasele de animale domestice, dovadă că după agricultură creșterea vitelor ocupa locul secund, iar vînațoarea și pescuitul deveniseră îndeletniciri secundare.

Progrese importante sînt de semnalat în domeniul uneltelor. Șeria celor de silex dobîndește o diversificare tipologică destul de mare, dovadă incontestabilă a funcționalității lor variate. Pe parcurs, pe lîngă diversificarea lamelor și răzuitoarelor obișnuite, a crescut numărul dălițelor și și-au făcut apariția, în ținuturile din preajma Dunării Inferioare, topoarele de silex trapezoidale prelungi, realizate în „ateliere” specializate (de ex. Căscioarele). În aceeași perioadă și zonă sînt de semnalat vîrfurile de suliță, triunghiulare mari, cu retușuri fine, lucrate, de asemenea, în „ateliere” (de ex. Orlea).

Epoca neolitică este caracterizată și prin unelte lucrate din piatră șlefuită. La începutul epocii acestea erau masive, în special în formă de vălătuc, probabil cu funcții multiple. Tot în neoliticul timpuriu, mai ales în cultura Criș, s-au întrebuițat pe scară largă uneltele în formă de calapod (tesle). Mai tîrziu evoluția uneltelor de piatră șlefuită s-a desfășurat pe două căi deosebite, aceea a uneltelor plate (tesle, topoare și dăli) neperforate, fixate într-un manșon de corn de cerb sau legate de o coadă de lemn și pe aceea a topoarelor perforate, în orificiul cărora se in-

introducea coada uneltei. Prima categorie a ieșit din uz curînd după sfîrșitul epocii neolitice, iar a doua, mai practică, a fost folosită pînă la începutul mileniului al doilea al erei noastre.

Unele din progresele realizate de oamenii neolitici se datoresc invenției olăriei. De la recipiente mici, de lut, arse întîmplător pe vatră în perioada precedentă, s-a trecut, treptat, la realizarea intenționată a vaselor de lut ars cu folosire multiplă, mai ales pentru gătit.

Toată ceramica neolitică a fost modelată cu mîna (mai ales de femei), din pastă cu diferite amestecuri, ce serveau ca degresant. Formele vaselor au variat, în bună parte, în directă legătură cu modul de trai. Pe măsura trecerii la viața sedentară, au căpătat o tot mai largă utilizare o serie de vase scunde din categoria castroanelor și străchinilor, iar vasele pentru păstrarea rezervei de hrană au devenit tot mai mari.

Arderea vaselor s-a făcut în diferite moduri, la început dominînd arderea pe vetre deschise. Încă din timpul culturii Starčevo-Criș, sînt cunoscute primele cuptoare simple de ars oale (reprezentate printr-o groapă amenajată anume). Astfel de cuptoare au fost folosite, în unele zone, pînă la sfîrșitul epocii. În schimb, purtătorii culturii Cucuteni, din vestul Moldovei și din sud-estul Transilvaniei, încă de la începutul evoluției lor, au inventat cuptoarele de ars oale cu reverberație. Ele erau alcătuite din două încăperi suprapuse în care arderea putea fi reglată după necesități și se realiza o temperatură foarte ridicată pentru acele timpuri (de peste 1000° C). Astfel de cuptoare erau folosite pentru arderea ceramicii cu decor pictat.

Prelucrarea metalelor constituie o altă caracteristică a epocii, bazată, în mare măsură, pe cunoștințele dobândite în domeniul arderii vaselor de lut.

Pe teritoriul țării noastre în cursul neoliticului s-au întrebuințat: arama, aurul și, se pare, plumbul.

Primele obiecte de aramă gata făcute au ajuns în regiunile noastre dinspre sudul Peninsulei Balcanice, iar mai apoi, către sfârșitul epocii, arama a fost prelucrată și la nord de Dunăre. Este posibil ca unele zăcăminte de aramă aflate în Dobrogea (Altîntepe), Oltenia (Baia de Aramă), Banat (Moldova Nouă) și în sud-estul Transilvaniei (Bălan) să fi fost exploatate încă din epoca neolitică.

Primele obiecte utilizate de oamenii neolitici de la noi erau podoabe și unelte mici, ca mai târziu numărul pieselor să crească tot mai mult numeric și în greutate, așa fel că unele topoare de aramă au avut pînă la 1 000 g greutate.

Sfârșitul epocii corespunde cu perioada de maximă folosire a aramei, ca după aceea, în perioada de tranziție la epoca bronzului, intensitatea utilizării aramei să scadă foarte mult.

În stadiul actual al cercetărilor, aurul este documentat pe scară redusă în neoliticul țării. Primele piese de aur, ca și în cazul aramei, au fost podoabe mărunte, ajunse la noi gata făcute din ținuturile sudice, în cursul neoliticului mijlociu. La sfârșitul epocii a început folosirea aurului din Transilvania. În afară de mai multe podoabe făcute din sîrmă subțire de aur și de mărgelile mici, se cunosc, în diferite așezări și culturi, o serie de pandantive rotunde, servind ca amulete (redînd figurine antropomorfe). Din plumb nu s-a descoperit decît un singur obiect; este vorba de

o piesă mică găsită cu prilejul săpăturilor din aşezarea de la Sălcuța (jud. Dolj).

Spre deosebire de perioadele precedente, când oamenii își făceau îmbrăcămintea numai din piei și blănuri, cei din neolitic își confecționau îmbrăcămintea, în principal, din țesături. Torsul și țesutul reprezintă alte descoperiri de seamă ale oamenilor epocii studiate.

Țesăturile erau din lână de oaie, toarsă cu fusul prevăzut cu greutate mici, rotunde, discoidale, numite fusaiole; mai târziu, tot în neolitic, s-au folosit și fibre de cîneapă.

Țesutul se făcea pe războiul de țesut vertical, de la care ni s-au pastrat diferite tipuri de greutate de lut ars, rotunde sau în formă de pară, ce se atîrnau, în timpul lucrului, la capătul de jos al firelor de urzeală.

Pe parcursul epocii neolitice s-a menținut, în continuare, organizarea gentilică, dar nu dispunem de nici un indiciu cu privire la vreo diferențiere de ordin social între bărbați și femei.

Ținînd seama de ocupațiile practicate la începutul epocii și despre caracteristicile lor, este de presupus că în activitatea economică efortul și aportul femeilor era mai important decît al bărbaților, care se mai îndeletniceau și cu vînătoarea. Cu scurgerea timpului, pe măsura trecerii la cultivarea plantelor și la aratul cu tracțiune animală, în activitatea economică rolul muncii bărbaților a devenit, treptat, tot mai important. Așezările fiind în general alcătuite dintr-un număr redus de locuințe de dimensiuni mici, servind fiecare unei singure familii, este de presupus că filiația se făcea pe linia tatălui.

Unele observații în privința modului de grupare sau răspîndire a locuințelor din cuprinsul

celor cîteva așezări neolitice săpate în întregime, ne fac să considerăm că în cursul epocii apar, pe temeiul evenimentelor menționate, unele modificări în organizarea socială. După părerea noastră, comunitățile gentilice, cu legături strînse de rudenie și economice între familiile componente, au început să se destrame pornindu-se pe calea trecerii la marea familie patriarhală.

Dacă avem în vedere roirea comunităților (mai cu seamă a celor din neoliticul mijlociu și lîrziu) în diferite direcții, în unele cazuri pe distanțe de sute de kilometri, trebuie să admitem că aceste mișcări demografice au dus, printre altele, la modificări în organizarea social-economică. Credem că nu greșim dacă socotim că încă de atunci au existat uniuni tribale, formate din comunități înrudite care trăiau pe un anumit teritoriu ce le aparținea, avînd, de asemenea, o cultură materială și obiceiuri comune.

Repartiția inegală a zăcămintelor de materii prime necesare oamenilor neolitici, i-a obligat pe aceștia să intre în legături întîmplătoare sau permanente de schimb cu alte comunități vecine sau mai depărtate pe teritoriul cărora se găseau silex, obsidiană sau alte materii prime. Cu timpul aceste relații de schimb au ajuns să se facă pe distanțe apreciabile, cu materii prime în stare brută, semi-prelucrate sau chiar sub forma unor unelte gata făcute. Treptat, schimbul a devenit regulat. Unele observații cu privire la răspîndirea silexului ca materie primă ne-au permis să ajungem la concluzia că în ținuturile noastre schimbul se făcea mai ales în cadrul fiecărei arii culturale, iar contactele cu comunitățile din alte culturi erau mai puține.

Purtătorii majorității culturilor neolitice de pe teritoriul țării noastre aveau un cult al fertilității oglindit prin numeroase figurine feminine de lut ars, cu anumite forme, poziții și ornamente, specifice fiecărei culturi și faze de evoluție; unele figurine au fost realizate din os, aur sau marmură. Același cult este redat și prin figurinele înfățișând chipuri de animale (bovine, porcine, ovine).

Din puținele obiceiuri cunoscute, amintim ritul și ritualul funerar. În toate culturile neolitice atestate pe teritoriul României s-a practicat numai ritul înhumației. Bărbații și femeile erau îngropați la aceeași adâncime. Cei decedați erau depuși în gropi de formă ovală sau aproape rectangulară, în poziție chircită (în majoritatea culturilor de la începutul și până la sfârșitul epocii); în anumite zone din sud-estul țării, și numai în cursul unei perioade scurte din neoliticul mijlociu, s-au aflat schelete în poziție întinsă pe spate. Depunerea în poziție chircită se făcea mai ales pe partea stângă și mai rar pe dreapta. Orientarea schelelor este felurită, predominând cele cu craniul îndreptat pe direcții apropiate de est.

Se constată că la începutul epocii sînt atestate unele morminte izolate în cuprinsul stațiunilor. Din neoliticul mijlociu și până la sfârșitul epocii se cunosc mai multe necropole (cimitire) unele alcătuite din cîteva sute de morminte, aflate în apropierea așezărilor, dar, uneori, se mai găsesc morminte rare în interiorul lor.

Oamenii neolitici credeau în „viața de apoi” și de aceea puneau lîngă cei decedați mîncare, unelte și podoabe.

Acestea sînt principalele caracteristici ale epocii neolitice de pe teritoriul României; altele, de mai mică importanță, vor fi expuse mai departe, în cuprinsul diferitelor capitole ale lucrării.

Cap. II. ISTORICUL CERCETĂRILOR

Din datele de arhivă rezultă că în Cîmpia Dunării, încă de pe la 1840 au fost descoperite și semnalate primele așezări neolitice. Cei circa 140 de ani ce au trecut de atunci se pot împărți, convențional, în trei mari perioade:

a) *Perioada 1840—1920*

În cursul ei a predominat, mai cu seamă, la început activitatea colecționarilor, care au răscolit unele obiective, dar au și contribuit la salvarea de la distrugere și de la înstrăinare a unor piese importante.

În a doua jumătate a secolului trecut au fost cercetate prin săpături unele stațiuni neolitice. Astfel, D. Butculescu a sondat așezările de la Calomfirești și de la Balaci-Pădureți, Cesar Bolliac a făcut săpături la Vădastra, Zsofia Torma la Turdaș, Fr. Laszlo la Ariușd, C. Buțureanu la Cucuteni și în alte stațiuni similare, iar prin cercetări de suprafață au fost descoperite cîteva stațiuni și pe întinsul Dobrogei (de ex. la Luncavița). De-a lungul anilor s-au publicat numeroase articole despre complexe neolitice și din celelalte epoci. Acumularea unui număr apreciabil de descoperiri i-a permis lui Grigore Tocilescu, ca în teza sa de doctorat *Dacia înainte de Ro-*

mani, apărută în 1880, să strângă date de pe întreg întinsul țării și să le prezinte, pe cât era posibil, pe epoci.

Activitatea arheologică s-a intensificat la începutul secolului. S-au efectuat săpăturile de la Ariușd de către Fr. Laszlo, la Sălcuța de Ion Andrieșescu, la Cucuteni de Hubert Schmidt și la Cernavoda de C. Schuchhardt.

În 1912 a fost publicată o lucrare de sinteză realizată de Ion Andrieșescu, în care este prezentat stadiul cercetărilor privind neoliticul de pe teritoriul atât al României extracarpătice, cât și a ținuturilor românești de dincolo de Carpați.

b) *Perioada 1921—1948*

Cercetările arheologice de suprafață inițiate de Vasile Pârvan, ajutat de Ion Andrieșescu, și efectuate între anii 1920—1924, au avut drept rezultat descoperirea a numeroase complexe neolitice importante, în care s-au făcut săpături sistematice. Astfel a început cercetarea așezărilor de la Boian (de V. Christescu) și apoi a celor de la Gumelnița (de Vladimir Dumitrescu), de la Căscioarele (de Gh. Ștefan), de la Glina (de Ion Nestor), ceea ce a făcut posibilă cunoașterea elementelor specifice ale unor culturi neolitice. Prin cercetările sistematice de la Glina, în 1926 Ion Nestor a făcut precizarea cronologiei relative, respectiv a succesiunii dintre cele două culturi numite atunci Boian și Gumelnița. Contribuții la studierea acestor culturi au adus apoi D. Berciu și Dinu V. Rosetti și mai târziu M. Petrescu-Dîmbovița. În Oltenia săpături și cercetări au efectuat D. Berciu, Ion Nestor, C. S. Nicolăescu-Plopșor, Vladimir Dumitrescu și Corneliu N. Mateescu.

Cu studierea neoliticului regiunilor intracarpătice s-au ocupat I. Miloia, Roska Marton, Fr. Laszlo și alții.

O activitate intensă au depus în studierea neoliticului Moldovei: Vladimir Dumitrescu, Hortensia Dumitrescu, Radu Vulpe, Ecaterina Vulpe și Anton Nițu. Cu prilejul săpăturilor de la Izvoare a fost delimitat, pentru prima dată la noi, stratul corespunzător unei culturi mai vechi numite Precucuteni. În zona Neamț a depus o muncă rodnică C. Mătasă, iar în fostul județ Baia a lucrat V. Ciurea.

În Dobrogea s-au făcut unele cercetări importante, V. Pârvan a publicat primele materiale neolitice de la Hamangia, iar Ion Nestor a continuat săpăturile de la Cernavoda.

Perioada este caracterizată prin cercetarea prin săpături a numeroase așezări neolitice, avînd drept rezultat precizarea periodizării unei serii de culturi și definirea conținutului lor.

Din lucrările mai importante semnalăm sinteza realizată de Ion Nestor despre întreaga preistorie a României, acea redactată de H. Schroller cu privire la neo-eneoliticul Transilvaniei și sinteza „Arheologia preistorică a Olteniei” elaborată de D. Berciu. În aceeași perioadă a apărut și prima monografie despre așezarea de la Cucuteni (de Hubert Schmidt).

c) *Perioada 1949—1980*

Această perioadă este caracterizată mai ales la început printr-o dezvoltare impetuoasă a cercetării arheologice din toate epocile. Temeiul îl constituie reorganizarea, pe baze noi, a activității științifice din țara noastră. Noua Academie a Republicii a preluat, în anul 1949, greaua sarcină a

coordonării activității arheologice. Drept consecință, corespunzător cerințelor, cu câțiva ani mai târziu (în 1956) Muzeul Național de Antichități a fost transformat, în ceea ce era de fapt, anume, în Institutul de arheologie. S-a împlinit un „vis” formulat, încă din anul 1906, de către Vasile Pârvan care, pe bună dreptate, a considerat că singura modalitate eficientă activității din acest domeniu, nu poate fi alta decât organizarea unui institut de specialitate, central.

Prin înființarea catedrelor de arheologie la Universitatea de la București și apoi la universitățile de la Iași și Cluj, s-a ajuns, treptat, la formarea unor cadre bine pregătite, care au fost incluse în personalul de cercetare.

De asemenea, s-au făcut dotările necesare pentru efectuarea săpăturilor și s-au alocat fonduri extrem de mari.

Activitatea din domeniul arheologiei a început să se facă conform unei planificări judicioase, pentru a se acoperi, pe cât era posibil, întreg teritoriul țării și problemele multiple, uneori complicate, care se puneau.

Progresele realizate în cercetarea neoliticului nostru în anii ce au urmat au fost cu totul deosebite.

Ca și în perioada precedentă, acțiunea s-a început prin săpături ample, cât și prin cercetări arheologice de suprafață pentru depistarea unor noi obiective.

Descoperirile din domeniul neoliticului din această perioadă sînt numeroase și importante. Amintim că au fost determinate și definite, pentru prima dată la noi, mai multe culturi neolitice. Așa sînt culturile Criș și a ceramicii liniare în Moldova, Muntenia și Transilvania, iar în anii din

urmă cultura de la Gura Baciului. În Dobrogea s-a definit cultura Hamangia. Pe întinsul Munteniei și Olteniei cultura Dudești, iar de curînd în Oltenia cea de la Cîrcea. În Banat și Crișana s-au descoperit așezări aparținînd culturilor Szakalhat, Tisa și Ciumești.

Un alt rezultat de seamă a fost acela că treptat, prin cercetări amănunțite, s-a ajuns la precizarea periodizării majorității culturilor neolitice, iar prin studierea unor complexe închise s-au putut preciza, cu exactitate, elementele specifice fiecărei faze în parte.

Un rol de seamă, în perioada studiată, l-au jucat și îl joacă muzeele locale. Față de cele cîteva existente în țară în anii 1950, în prezent sînt peste 80 de muzee, repartizate judicios pe întreg teritoriul. Personalul lor, bine pregătit, „supraveghează” din punct de vedere arheologic fiecare zonă.

În aceeași perioadă, arheologii, inclusiv cei ce se ocupă cu epoca neolitică, au început să colaboreze, tot mai strîns, cu specialiști în antropologie, în geomagnetism, cu cei ce se ocupă cu studierea paleofaunei, cu metalurgiști și chiar cu cei ce studiază amprentele digitale.

Ca o urmare firească a intenselor cercetări referitoare la neolitic, pe lîngă obișnuitele studii despre o așezare sau alta, au început să apară, curînd după 1950, o serie de studii de sinteză despre diferite culturi. De asemenea, au apărut mai multe monografii ample despre așezări: Hăbășești, Izvoare, Stoicani, Sălcuța, Tangîru și Petru Rareș. Urmarea firească a fost aceea a sintezelor: prima a fost *Istoria României*, vol. I (1960), în care au fost tratate, pe scurt, toate culturile neolitice și apoi a urmat volumul *Contribuții la problemele*

neoliticului în România, de Dumitru Berciu. În continuare, au început să apară și monografiile de cultură: *Istoria comunităților culturii Boian* (Eugen Comșa), *Cultura Precucuteni* (Silvia Marinescu-Bîlcu), *Cultura Dudești* (Eugen Comșa).

Cu câțiva ani în urmă s-a încheiat munca de realizare a Bibliografiei neoliticului de pe teritoriul României, în care au fost incluse (după consultarea mai multor sute de mii de pagini de periodice și de volume diverse) peste 3000 de titluri de lucrări apărute în perioada cuprinsă între 1840 și 1975, cu precizarea că mai mult de o treime din acele lucrări au apărut în cursul deceniului 1965—1975, dovadă evidentă a efortului depus de specialiștii noștri din acest domeniu.

Cap. III. EVOLUȚIA ISTORICĂ A COMUNITĂȚILOR NEOLITICE DE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

Evoluția istorică a comunităților din epoca neolitică din ținuturile noastre a fost foarte îndelungată (a durat peste 3000 ani, din mileniul al VII-lea și pînă în primele secole ale mileniului al III-lea î.e.n.) și complicată, în bună măsură datorită poziției geografice a teritoriului patriei, aflat în calea multor mișcări de populație și în plină zonă de influențe culturale din diverse direcții.

Remarcăm și faptul că evoluția comunităților neolitice a fost inegală ca intensitate de la o regiune la alta. În cele aflate în sud, ritmul a fost mai rapid, iar în zonele mai nordice, restrinse și mai retrase, ritmul a fost mai încet.

Pentru a putea înțelege evoluția istorică a comunităților dintr-o regiune sau alta, arheologii folosesc termenul de *cultură*, prin care, în domeniul arheologiei, se subînțeleg două componente esențiale, inseparabile: *cultura materială* și *cultura spirituală*.

— *Cultura materială* este reprezentată prin totalitatea materialelor descoperite, fie întâmplător sau cu prilejul cercetărilor de suprafață, dar, mai cu seamă, în cursul săpăturilor arheologice sistematice, efectuate în diferite așezări, necropole sau în alte complexe. Ne referim la tipurile de așezări (deschise sau întărite) și de locuințe (cu toate amenajările respective), oasele de animale (domestice și sălbatice), unelte de tot felul (de silex, obsidiană, piatră șlefuită, os, corn, metal), ceramică și obiecte de lut ars folosite la diferite ocupații, figurine omești sau zoomorfe (de lut ars, marmură, os, aramă sau de aur), podoabe de tot felul ș.a. Concluzii importante se desprind, de asemenea, din cercetarea monumentelor și inventarului lor. Se cuvine subliniat că fiecare din aceste elemente face legătura cu câte o altă știință constituind probleme de studiu interdisciplinar.

— Elementele *culturii spirituale* rezultă din interpretarea istorică a diferitelor materiale și observații făcute pe teren, ceea ce permite să cunoaștem unele manifestări de caracter magico-religios, obiceiuri, rituri și ritualuri ale oamenilor neolitici.

Elementele celor două componente ale culturii prezintă o evoluție tipologică firească, continuă, cu modificarea treptată a fiecărui element component, dacă este vorba de o continuitate locală normală și cu schimbări brusce în cazul pătrunderii din

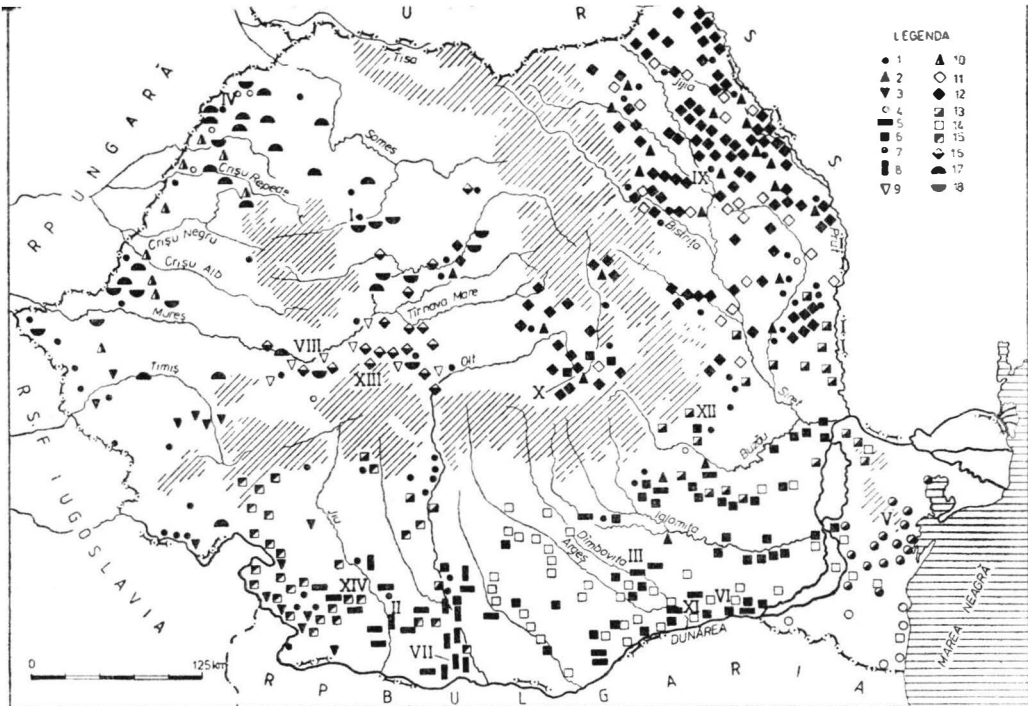

Fig. 1 Harta principalelor aşezări din epoca neolitică de pe teritoriul României. Cultura :

1. Criş—Starčevo; 2. Ceramici liniare; 3. Vinča; 4. Ciumeşti; 5. Dudeşti; 6. Boian; 7. Hamangia; 8. Vădastra; 9. Turdaş;
10. Tisa; 11. Precucuteni; 12. Cucuteni; 13. Aspectul Aldeni II; 14. Gumelniţa; 15. Sălcuţa; 16. Petreşti; 17. Româneşti;
18. Gorneşti; Aşezări eponime : I. Gura Baciului; II. Cîrcea; III. Dudeşti; IV. Ciumeşti; V. Hamangia; VI. Boian;
- VII. Vădastra; VIII. Turdaş; IX. Cucuteni; X. Ariuşd; XI. Gumelniţa; XII. Aldeni; XIII. Petreşti; XIV. Sălcuţa.

afară a unor comunități aparținând unor alte culturi, străine de ținuturile noastre.

Fiecare cultură trebuie studiată în contextul ei istoric, avînd drept teme observațiile stratigrafice sigure, metoda tipologico-comparativă și alte metode specifice arheologiei sau științelor auxiliare.

Comunitățile fiecărei culturi au fost răspîndite pe un anumit teritoriu, care poate fi delimitat cu exactitate prin cartarea riguroasă a descoperirilor cu aceleași caractere specifice (ale culturii materiale și celei spirituale), cu întindere variabilă în timp, ce poate fi precizată, tot prin cartarea descoperirilor din fiecare fază în parte.

Evoluția istorică a comunităților fiecărei culturi neolitice a durat mai multe secole, în unele cazuri chiar peste un mileniu, de aceea s-a simțit, pe măsura dezvoltării cercetărilor, nevoia subîmpărțirii lor în *faze de evoluție* și apoi în *etape de evoluție*.

Pînă în prezent, din timpul epocii neolitice, pe teritoriul României, sînt documentate 24 culturi diferite, fiecare cu mai multe faze și etape. Menționăm că dacă ținem seama de unele descoperiri din ținuturile vecine, sîntem îndreptățiți să admitem că numărul culturilor neolitice de pe teritoriul nostru va mai crește prin cercetările viitoare.

La o analiză aprofundată a culturilor cunoscute din anumite regiuni se constată că în cadrul a cîte două sau chiar a cîte trei culturi succesive există elemente comune, reflectînd legătura genetică dintre ele. În astfel de situații, din punct de vedere etnic, este vorba de aceeași populație care și-a continuat evoluția normală, în timp ce cultura lor materială și spirituală suferea modificări treptate, pe baza unor progrese locale sau datorită unor in-

fluente din afară. Pentru definirea grupurilor de culturi legate genetic, se folosește termenul de *complex cultural*.

*

Prin cercetările din ținuturi relativ depărtate de țara noastră, s-a ajuns la concluzia că neoliticul nu a apărut brusc, ci — ca orice proces istoric — s-a născut treptat, în cursul perioadei de sfârșit a epocii mezolitice, când în diferite zone s-au ivit unele elemente specifice epocii neolitice. Aceste elemente, ce le-am putea numi metaforic „rădăcinile epocii”, sînt, în primul rînd, folosirea și apoi cultivarea gramineelor și transformarea lor în cereale și domesticirea unor animale (bovinele, ovicaprinele, porcii). După unele informații cîinele a fost domesticit mai înainte.

În ținuturile noastre, perioadei îi sînt atribuite unele complexe de la sfârșitul culturii Schela Cladovei, din zona Porților de Fier. O serie de analize sporo-polinice (efectuate de M. Cârciumaru) asupra probelor din aceste complexe dovedesc că printre boabele de polen obișnuite regiunii și perioadei, apar boabe de polen de graminee transformate în *cereală*. Se poate deci presupune că și comunitățile mezolitice tîrzii din sud-vestul României, începuseră să cunoască avantajele gramineelor, ale căror boabe nu numai că le culegeau, ci începuseră să le cultive. În același sens se cuvin menționate o serie de unelte de corn (descoperite de V. Boroneanț) considerate a fi fost întrebuintate ca săpăligi.

Un alt element semnificativ din aceeași regiune îl oglindește constatarea făcută (de Al. Bolomey) cu prilejul studierii oaselor de animale vîinate, că, spre deosebire de perioadele mai vechi oamenii cul-

turii ajunseseră să vîneze selectiv anumite specii de animale (de ex. mistreții), iar dintre acestea, animalele tinere erau lăsate în viață, fiind vîinate, în principal, cele bătrîne.

Existența unui alt centru de la începutul neoliticului din regiunile noastre este susținută de cercetătorii din domeniul speologiei. Cu prilejul săpăturilor din peștera „La Adam” din Dobrogea centrală, în strat mezolitic au fost descoperite mai multe oase de oaie, considerate ca animale domesticate. Prin urmare, în partea centrală a Dobrogei ar fi existat un „centru” de domesticire a oii. Părerea amintită nu este însă acceptată de o serie de arheologi, care consideră că acele oase provin dintr-un strat ulterior.

În vecinătatea orașului Soroca (URSS), prin cercetările recente (ale lui V. Markevici) s-au studiat cîteva complexe fără ceramică, dar în care s-au găsit oase de animale domestice. Dat fiind faptul că acele descoperiri se află la cîteva zeci de kilometri de țara noastră, după părerea noastră, este de presupus că unele comunități similare — evident rare — au viețuit și în nord-estul României.

Sintetizînd datele expuse rezultă că pe teritoriul nostru există o zonă certă (Porțile de Fier) cu elemente ce preced neoliticul propriu-zis și altele două presupuse (Dobrogea și NE Moldovei). În rest încă nu s-au făcut astfel de descoperiri deși prezența în sudul și în nord-vestul țării a unor tradiții mai vechi (unelte microlite, geometrice) pare să sugereze integrarea treptată a acelor comunități în cele neolitice.

Descoperirile din ultimii ani făcute în Transilvania la Gura Baciului (jud. Cluj, săp. N. Vlassa) și de curînd la Ocna Sibiului (jud. Sibiu, săp. Iuliu

Paul), ca și cele din Oltenia de la Cîrcea (jud. Dolj, săp. Marin Nica) și în alte puncte, dovedesc că epoca neolitică propriu-zisă a început pe teritoriul României prin pătrunderea treptată și stabilirea în vestul țării și apoi în vestul Transilvaniei a unor comunități originare din sudul Peninsulei Balcanice. Prin elementele specifice ceramicii și mai ales prin decorul pictat de pe vase, ele se aseamănă cu diferite culturi din nordul Greciei, începînd de la nivelul Protosesklo. În stadiul actual al cercetărilor se consideră că ele, în cursul unei perioade relativ îndelungate, s-au răspîndit de acolo spre nord de-a lungul Vardarului, apoi au pornit pe două direcții spre NV Bulgariei, de unde au ajuns în Oltenia și de-a lungul Moravei, spre NE Iugoslaviei și apoi spre vestul Transilvaniei. Cert este că această primă cultură neolitică oglindește, prin ceramica sa, un nivel înalt de dezvoltare. După părerea mai multor specialiști, cărora ne alăturăm, neoliticul propriu-zis în ținuturile noastre se datorește deci nu unei evoluții locale independente, ci pătrunderii și stabilirii în aceste ținuturi bogate a comunităților neolitice amintite.

În SV României ele au întîlnit unele comunități tîrzii de tip Schela Cladovei pe care fie le-au asimilat în parte, fie le-au dislocat spre est de-a lungul Dunării. În rest, treptat, ele au ajuns în contact cu colectivități mezolitice tîrzii aflate la un nivel inferior de cultură, pe care, de asemenea, le-au asimilat păstrînd anumite elemente prin tradiție (microlitele) sau respingîndu-le spre zone mai sărace.

Descoperirile de la Gura Baciului și de la Cîrcea sînt de obicei atribuite celei mai vechi faze a culturii Starčevo-Criș.

În realitate, mai ales în cadrul complexului de la Cîrcea, sînt reprezentate cîteva culturi deosebite, înrudite între ele.

Cultura Starčevo este destul de tîrzie în cadrul neoliticului timpuriu din regiunile noastre. Ea este documentată în Banat și în întreaga zonă a Porților de Fier, încă din faza A și apoi s-a extins pe o mare parte din teritoriul Olteniei și probabil în vestul Munteniei.

Pe baza evoluției locale, în Transilvania s-a format cultura Criș, cu o dezvoltare îndelungată. Alți cercetători consideră că ea s-a dezvoltat din cultura Starčevo. Comunitățile Criș treptat au ajuns să se răspîndească (din spre sud și vest) pînă la cursul mijlociu și cel superior al Tisei. Alte colectivități, pe calea „roirii”, au pătruns în SE Transilvaniei și apoi, încă în timpul unei faze relativ timpurii, ele au trecut prin trecătorile Carpaților în ținuturile din sudul Moldovei. Un alt grup similar celor din nordul Transilvaniei a pătruns în nordul Moldovei prin pasurile din dreptul obcinelor bucovinene. Curînd comunitățile Criș au ajuns pînă la Prut și credem că au trecut și dincolo de el. Aceste comunități și mai cu seamă cele din nordul Moldovei au ajuns în contact cu comunitățile culturii Bugo-nistriene, atestate din plin în nordul R.S.S. Moldovenești, cărora, se pare că le-au transmis cultivarea plantelor și anumite specii de grîu. Evoluția culturii Criș din Moldova s-a desfășurat de-a lungul cel puțin a două faze numite Glăvăneștii Vechi și a doua Valea Lupului. În cursul acestei ultime faze comunitățile Criș au ocupat cel mai vast areal, coborînd pînă în NE Munteniei. Astfel, la un moment dat, spre sfîrșitul evoluției culturii Criș purtătorii ei au locuit pe un teritoriu foarte vast din

nord, de la Tisa superioară, pînă în nordul Munteniei și al Banatului, apoi de la Tisa mijlocie pînă dincolo de Prut. În modul acesta s-a produs prima unificare culturală a populației neolitice de pe aproape tot teritoriul țării noastre, unificare ce corespunde nu numai din punct de vedere cultural, ci și etnic. În stadiul actual al cercetărilor încă nu se pot defini elementele specifice pentru fiecare zonă, căci este de presupus că în cadrul vastului areal amintit, au existat unele variante regionale. Menționăm că astfel de complexe încă nu sînt documentate în Cîmpia Română și în Dobrogea. Pînă în prezent în provincia de dincolo de Dunăre nu se cunoaște nici o așezare neolitică timpurie. De curînd s-a afirmat că nici nu pot exista astfel de complexe. După părerea noastră, dacă se va face un efort mai serios în cercetarea vailor dobrogene, mai ales a celor din sud se vor descoperi și așezări neolitice timpurii, probabil de tip Tsonevo.

Este important de arătat că atit cultura Starčevo, cît și cultura Criș făceau parte dintr-un vast „masiv” cultural alcătuit dintr-o serie de culturi înrudite (la origini) răspîndit din Peloponez pînă la Tisa superioară și din zona Prutului pînă spre Bosnia.

Perioada de la sfîrșitul neoliticului timpuriu este caracterizată printr-o serie de frămîntări și chiar mișcări de populație și implicit de asimilări, cu consecința firească apariția și formarea unor noi culturi, în condiții felurite. Vastul areal Criș va fi fărîmițat. Pe o mare parte din Crișana și a Maramureșului și probabil NV Transilvaniei și în regiunile vecine de la vest și nord s-au dezvoltat comunitățile culturii Ciumești, cu ceramică ornamentată prin linii incizate sau cu decor pic-

tat. Unul din elementele de bază îl constituie cultura Criș, fapt oglindit prin categoria vaselor de uz comun, păstrătoare a unor forme și ornamente Criș. Cel de al doilea element este, se pare, unul mai vechi, local, mezolitic târziu, care a contribuit cu tipurile uneltelor de silex și mai ales de obsidiană. Cultura Ciumești a avut o evoluție îndelungată, pînă în neoliticul mijlociu, cu mai multe faze și variante regionale, pe spații restrînse. Este de semnalat că purtătorii culturii au arătat o anumită preferință pentru zonele de dune din NV țării noastre și pentru cele din vecinătate. Se pare că încă din timpul viețuirii lor, în cîmpiile vestice încep să se formeze tellurile. Ținem să subliniem că, în perioada de formare, cultura Ciumești era în strînsă legătură cu cultura ceramicii liniare, iar apoi, deși în cultura Ciumești sînt unele ornamente numite liniare, ea a avut o evoluție cu totul deosebită, locală, înfloritoare, pe un teritoriu restrîns, în comparație cu vastele regiuni ocupate de purtătorii culturii ceramicii liniare. Pe întinsul țării noastre cele două culturi nu au venit în contact direct.

Către sfîrșitul neoliticului timpuriu, comunitățile culturii ceramicii liniare, originare din Europa Centrală, s-au răspîndit în diferite direcții. În spre apus au ajuns pe teritoriul Franței și Belgiei actuale. Ele s-au răspîndit treptat și în spre est de-a lungul Carpaților prin sudul Poloniei și prin vestul Ucrainei, ajungînd să pătrundă în nordul Moldovei și în regiunile vecine spre răsărit. În regiunile noastre, cultura ceramicii liniare a jucat un rol istoric destul de important. Prin „roire”, în timp, ele au ajuns pînă în sudul Moldovei, dislocînd probabil comunitățile Criș târzii. O parte a purtătorilor culturii ceramice liniare a pătruns în

nord-estul și nordul Munteniei. Un alt grup, tot din spre Moldova, a trecut în sud-estul Transilvaniei, ajungând pînă la cursul mijlociu al Mureșului. Pe întinsul Moldovei evoluția comunităților culturii ceramicii liniare a fost de durată în decursul cel puțin a trei faze. Prima este documentată în jumătatea de nord a Moldovei, a doua este atestată în Moldova, Transilvania de SE pînă la Mureș și în NE Munteniei, iar ultima (pînă acum) numai în nord-vestul Moldovei, dar este evident că era răspîndită și mai la sud. Se pare că grupul din Muntenia a avut o evoluție mai îndelungată, sub forma aspectului numit Sudiți. În sud purtătorii culturii ceramicii liniare au venit în contact cu cei ai culturii Dudești, formată pe un fond vechi tardenoisian, cu o oarecare contribuție a culturii Criș. Comunitățile culturii Dudești au fost răspîndite în sudul Munteniei și Olteniei și în nordul Bulgariei. Este posibil ca unii purtători ai culturii Dudești să fi pătruns și în Dobrogea prin vadurile de la Hirșova și Călărași. Evoluția comunităților culturii Dudești se deosebește de la regiune la regiune. În Muntenia centrală s-au definit trei faze, în Oltenia sînt cunoscute, de asemenea, cîteva faze, iar la sud de Dunăre au fost patru sau chiar cinci faze. Comunitățile primei faze (numită Malul Roșu) au fost răspîndite de la aproximativ rîul Mostiștea pînă în vestul Olteniei. Colectivele celei de a doua faze (Fundeni) ocupau și mare parte din estul Munteniei pînă în vestul Olteniei. Cea de a treia fază (numită Cernica) este cunoscută de la Mostiștea pînă spre Jiu. Remarcăm că în cadrul ceramicii specifice culturii Dudești este o categorie reprezentată prin vase de dimensiuni reduse (pahare, castroane), modelate din pastă fină, de cu-

loare cenușie sau neagră, cu suprafața lustruită cu multă grijă și ornamentate cu grupuri de caneluri fine, paralele. Categoria amintită nu este locală, ci e originară din ținuturile sudice. Ea s-a răspândit în aria culturii Dudești, nu din spre vest din arealul Vinča, cum au crezut unii cercetători, ci pe un front foarte larg de la gurile Dunării pînă la vărsarea Tisei în Dunăre, din spre sud, pătrunzînd cam în același timp, încă de la început, în aria Vinča și în cea a culturii Dudești. Subliniem că această categorie s-a menținut în uz, în sudul țării, pînă spre sfîrșitul neoliticului mijlociu, evident cu forme schimbate și cu ornamente din caneluri organizate altfel.

Cea mai veche cultură neolitică de pe teritoriul Dobrogei cunoscută pînă acum, este cultura Hamangia. Este caracterizată prin forme de vase și prin ornamente, care se aseamănă cu cele din ținuturile sudice. Tot așa plastica antropomorfă, deosebit de frumoasă, este evident în directă legătură cu aceea din Asia Mică. Toate acestea, au permis, încă de la definirea culturii să se considere că ea este de origine sudică, ajunsă în Dobrogea în lungul țărmului vestic al Mării Negre. Se pare că așa este, dar nu trebuie neglijată nici posibilitatea formării ei în regiunile noastre, prin contacte, ușor de realizat, de-a lungul litoralului atît spre sud, cît și spre nord. În primii ani de la descoperire s-a considerat că această cultură are o vechime mare, în raport cu alte culturi, în prezent se știe însă că ea începe de-abia la începutul neoliticului mijlociu. Periodizarea culturii, cu toate elementele specifice pentru fiecare fază, încă nu este definită clar. S-a vorbit despre cinci faze de evoluție. În general se poate spune că aria de răspîndire a culturii Hamangia

corespunde cu întinderea județului Constanța și jumătatea de sud a județului Tulcea. Este însă posibil ca în nord, limita ei să se extindă, prin cercetările viitoare, cel puțin pînă la Dunăre dacă nu și dincolo de fluviu, în vestul regiunii Odessa. Faptul că unele complexe de tip Hamangia sînt înșirate de la țărmul Mării Negre, de-a lungul graniței, pînă la Dunăre, ne face să admitem că ele au locuit și mai la sud în părțile de NE ale Bulgariei. Remarcăm că deși este o cultură evoluată, cu materiale deosebit de interesante, această cultură a ocupat un teritoriu restrîns și a avut o dinamică foarte redusă de la începutul pînă la sfîrșitul ei. Pînă acum sînt evidente contactele avute cu comunitățile vecine de pe malul celălalt al Dunării, respectiv cu purtătorii culturii Boian.

Prima fază (numită Bolintineanu) a culturii Boian s-a format în Muntenia centrală, în principal pe un fond reprezentat de cultura Dudești, se pare datorită pătrunderii din spre nord-est a unor comunități ale culturii ceramicii liniare. De la cultura Dudești în domeniul ceramicii s-au păstrat două categorii, iar cea de a treia o considerăm că se datorește contribuției culturii ceramicii liniare, care a avut deci un rol secundar. Menționăm că faza Bolintineanu a fost paralelă în timp cu prima fază a culturii Hamangia după cum o dovedesc rezultatele săpăturilor de la Coslogeni (jud. Călărași, săp. Seb. Morintz), unde în aceeași așezare și în același nivel stratigrafic s-au descoperit asociate materiale dovedind contactele dintre oamenii celor două culturi și contemporaneitatea lor. Comunitățile culturii Boian au avut o evoluție de peste o jumătate de mileniu. Descoperirile din ultima vreme permit să se arate că încă din a doua etapă a primei faze ele au reușit să ocupe

o mare parte din teritoriul Munteniei, ajungînd spre est pînă la cursul inferior al Siretului, spre sud pînă la Dunăre, spre vest pînă la Olt, prin unele elemente izolate, iar spre nord pînă în zona de dealuri, aproape de Carpați. În timpul fazei Giulești, comunitățile Boian s-au dovedit deosebit de dinamice. Ele sînt documentate pe tot întinsul Munteniei. Au format chiar un mic cap de pod în Dobrogea la Hîrșova, în dreptul principalului vad dobrogean. Urme de locuire de același tip se cunosc în SE Moldovei la Suceveni (jud. Galați, săp. I. T. Dragomir), pe malul Prutului, ceea ce ne face să presupunem existența lor și pe malul răsăritean al Prutului. În cea de a doua etapă a evoluției lor, comunitățile Giulești au pătruns în vestul Moldovei și în SE Transilvaniei, ajungînd pînă aproape de izvoarele Oltului. În Moldova, în urma contactului cu comunitățile tîrzii ale culturii ceramice liniare (de tip Tîrpești), s-a format prima fază (Precucuteni I) a culturii Precucuteni. Se pare că evoluția comunităților Giulești din SE Transilvaniei, în parte și a celor din NE Munteniei, a durat ceva mai mult decît în cîmpia din sud, cum pare să rezulte din prezența unor elemente de decor specifice fazei Vidra pe fragmente ceramice din așezări Giulești din SE Transilvaniei.

Dezvoltarea normală, locală, s-a continuat în sudul Munteniei unde s-a ajuns la faza Vidra. Pare a fi o perioadă mai liniștită, dar se constată că spre deosebire de comunitățile fazei Giulești care s-au manifestat aproape exclusiv spre nord și nord-est, oamenii fazei Vidra au acționat spre sud, căci sînt documentate și la sud de Dunăre pînă la Balcani și destul de aproape de țărmlul Mării Negre. Poate în aceste acțiuni va fi jucat un anumit rol existența unor bogate zăcăminte de silex în plat-

forma prebalcanică, respectiv lipsa lor totală la nord de fluviu. Astfel s-ar explica numărul mic al uneltelor de silex din fazele precedente și creșterea vertiginoasă a numărului lor în faza Vidra, când în așezările fazei se găsesc mii de piese de silex. În chip firesc s-au intensificat contactele cu comunitățile culturilor de la sud de Balcani (prin care s-ar explica apariția primelor piese mărunte de aramă) și cu cele din preajma litoralului Mării Negre.

Încă din faza Vidra se observă o creștere mai intensă a numărului populației. Se cuvine subliniat că din acea vreme începe formarea tellurilor în cîmpia din sudul Munteniei. La baza multor telluri sînt urme de așezare din faza Vidra.

Deosebit de dinamice s-au dovedit comunitățile fazei de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița. Ele au acționat în diferite direcții, cu excepția celei de NE, de unde se simte o presiune din partea comunităților fazei Precucuteni III. Mai ales în cea de a doua etapă se dovedește arheologic că oamenii fazei de tranziție s-au răspîndit pînă la Olt, unde au avut contacte cu comunitățile unei faze tîrzii a culturii Vădastra, după care au pătruns în sud-estul Olteniei și din cauza lor a încetat evoluția culturii Vădastra. Este curios de semnalat că acele comunități din faza de tranziție nu au continuat viețuirea în Oltenia. Tot în cursul celei de a doua etape ele au pătruns în Dobrogea, din spre vest și din spre sud, unde, datorită lor, a încetat cultura Hamangia. Comunitățile fazei de tranziție au ocupat tot teritoriul Dobrogei, unde o parte din vechea populație de tip Hamangia a fost asimilată. Faptul se dovedește prin unele tradiții păstrate în privința ceramicii de la începutul culturii Gumelnița din Dobrogea,

cea ce a permis definirea unei variante regionale, dobrogene a culturii amintite.

Comunitățile fazei de tranziție au acționat și spre sud. Ele au trecut Balcanii și au ajuns, cu timpul, pînă la țărmul Mării Egee. Datorită asimilării unei părți din vechea populație locală s-a format în cîmpia Mariței încă o variantă regională a culturii Gumelnița. Subliniem că în perioada dată comunitățile originare din zona Dunării de la est de Olt și Isker au jucat un rol activ în istoria părții de răsărit a Peninsulei Balcanice, ele au supus populația locală de la sud de Balcani, i-au impus cultura materială și spirituală. La sud de Balcani comunitățile studiate au ocupat și zona zăcămintelor de grafit. Datorită contactelor permanente dintre comunitățile înrudite se constată folosirea tot mai intensă a grafitului pentru ornamentarea ceramicii și la nord de Dunăre, în cuprinsul așezărilor culturii Gumelnița.

În SE Olteniei, pe fond Dudești (faza Cernica), pe bază de evoluție directă, s-a format cultura Vădastra, care corespunde în timp, în linii mari, culturii Boian. Periodizarea culturii încă nu este definitiv fixată. Corneliu N. Mateescu care se ocupă de peste trei decenii cu studierea ei, împarte cultura în fazele Vădastra I și Vădastra II, stabilite mai demult de D. Berciu. De curînd a fost formulată o nouă periodizare a culturii. Comunitățile culturii Vădastra au locuit pe un teritoriu foarte mic în raport cu alte culturi contemporane. Purtătorii ei au fost pașnici și în zona lor nu se constată mișcări în nici o direcție. Vasele ceramice și figurinele caracterizate prin ornamente realizate prin excizie și incrustare cu o culoare albă, sînt dintre cele mai frumoase din neoliticul nostru. Existența culturii a încetat din cauza pă-

lrunderii în aria de răspîndire a culturii Vădastra a comunităților fazei de tranziție la cultura Gumelnița.

Cultura Vinča a fost o cultură cu evoluție îndelungată și complicată în sud-vestul țării și în regiunile vecine de dincolo de Dunăre. Faza de început este documentată numai în zona Porților de Fier. Semnalăm că primele elemente Vinča apar în unele complexe de tip Starčevo târzii. În faza Vinča B comunitățile culturii au început să se extindă spre sud-est în lungul Dunării, aproape pînă la gura Jiului. Ele sînt atestate mai ales în așezări situate în preajma fluviului, fără a intra prea mult în interiorul Olteniei. Un alt grup, mai numeros, de comunități Vinča s-a răspîndit din spre sudul Banatului în spre Transilvania de SV, unde în zona cursului mijlociu al Mureșului s-a format, prin asimilarea unor elemente locale, cultura Turdaș. Evoluția comunităților Vinča s-a continuat în Banat în forme întîrziate în parte, pînă aproape de sfîrșitul epocii. Purtătorii culturii sînt primii din Banat care au cunoscut și folosit arama. În ținuturile din NV Banatului, prin cercetările recente, se constată o întrepătrundere cu comunități dinspre NV, care în amestec cu cele locale au dat naștere unor complexe culturale mixte.

În NV țării, pînă spre sfîrșitul neoliticului mijlociu, s-a continuat dezvoltarea, fără frămîntări, a comunităților culturii Ciumești, cu diferitele ei faze caracterizate prin ceramică cu decor pictat. În vremea lor se continuă formarea așezărilor de tip tell din cîmpia vestică.

Comunitățile Turdaș au ocupat o mare parte din vestul Transilvaniei. Periodizarea lor nu este încă elaborată satisfăcător. Deosebit de intere-

santă este descoperirea a numeroase semne incizate pe vase sau pe obiecte de lut ars din aşezarea de la Turdaş. Plăcuţele de lut de la Tărtăria au ridicat problema existenţei unei scrieri pictografice folosite de purtătorii culturii, scriere ale cărei semne se aseamănă cu cele din Orientul Mijlociu. Purtătorii Turdaş au avut numeroase contacte în cursul evoluţiei lor cu aceia ai culturilor Ciameşti, a ceramicii liniare (din est şi din vest), Dudeşti (faza Fundeni), Boian (faza Giuleşti) şi Precucuteni (faza Precucuteni II), după cum o dovedesc feluritele fragmente ceramice aparţinând culturilor amintite descoperite în diferite aşezări Turdaş din lungul Muresului.

După cum am amintit. în SE Transilvaniei şi în vestul Moldovei, datorită pătrunderii comunităţilor etapei târzii a fazei Giuleşti a culturii Boian şi amestecului cu comunităţi târzii ale culturii ceramicii liniare. s-a format prima fază Precucuteni I a culturii Precucuteni. Elementul genetic principal a fost cel sudic reprezentat prin aportul fazei Giuleşti, de la care s-a păstrat majoritatea elementelor decorului excizat şi se pare, chiar tipul de locuinţă. Ca şi predecesorii lor, purtătorii culturii Precucuteni au fost deosebit de dinamici; poate în acest sens să fie considerată răspîndirea lor în căutare de terenuri potrivite agriculturii primitive. Dacă în prima fază ele se cunosc numai în SE Transilvaniei şi în vestul Moldovei, în faza Precucuteni II ele s-au răspîndit spre nord-est pînă dincolo de cursul mijlociu al Nistrului, iar mult mai târziu, în faza Precucuteni III, au ajuns în „roirea” lor pînă la cursul mijlociu al Niprului (în zona Kiev). O oarecare presiune a lor (în faza Precucuteni III) se constată şi spre sud-

vest către Muntenia în perioada corespunzătoare fazei de tranziție la cultura Gumelnița.

Pe fondul reprezentat de cultura Precucuteni — s-a format în Moldova și în SE Transilvaniei cultura Cucuteni. Ambele culturi fiind strâns legate genetic se consideră că fac parte din același complex cultural. Cultura Cucuteni este caracterizată prin ceramică avînd decorul pictat. Menționăm că încă din prima fază, ceramica pictată de tip Cucuteni a fost realizată în anumite centre de olărie și a fost arsă în cuptoare evoluate.

Periodizarea culturii a fost elaborată cu grijă, deși sînt încă unele semne de întrebare. În cursul fazei Cucuteni A, decorul de bază îl constituie benzile late, spiralice sau geometrice trasate cu culoare albă sau roșie, delimitate cu linii subțiri făcute cu culoare neagră. Decorul pictat este considerat ca o invenție a populației din ținuturile noastre, fie că se datorește comunităților timpurii de tip Petrești, fie că a fost născocit de oamenii de la sfîrșitul culturii Precucuteni.

În cadrul vastei arii de răspîndire, încă din prima fază s-au format cîteva variante regionale (de ex. Ariușd). Oricum, prin eleganța formelor și prin finețea execuției decorului pictat, olăria culturii Cucuteni este una din cele mai rafinate din neoliticul întregii Europe. Dealtfel, în domeniul culturii materiale și spirituale, precum și în privința organizării social-economice, comunitățile culturii Cucuteni ajunseseră pe o treaptă superioară, în raport cu alte comunități apropiate sau depărtate din Europa.

Ceramica din faza Cucuteni A—B a avut tot decor pictat, dar mult mai complicat decît în faza precedentă, fiind folosite, în special, culoarea brună sau neagră, în asocieră cu culoare albă

sau roșie. Acestea din urmă avînd rol secundar. Decorul pictat al fazei se pare că s-a constituit în zona din nordul Moldovei și a R.S.S. Moldovenești. În faza amintită se cunosc 24 de stiluri și combinații de decor pictat.

Ultima fază Cucuteni B are decorul pictat mai ales cu negru sau brun. Forma predominantă este cea de castron, formă specifică, de altfel, populațiilor sedentare. În perioada dată, pe teritoriul locuit de comunitățile Cucuteni s-a intensificat folosirea aramei. Comunitățile Cucuteni B mai cu seamă cele din vestul Moldovei au folosit topoare de aramă masive, cu brațele în cruce.

Cercetările arheologice duc la constatarea că încă din timpul fazei Cucuteni A. au început o serie de frământări în stepele nord-pontice, urmate de deplasarea unor grupuri de comunități în spre vest către ținuturile noastre. Ele au intrat în contact cu comunitățile culturii Cucuteni în Moldova. La început se pare că au fost relații pașnice (poate chiar o conviețuire) cu noii veniți, ceea ce a avut drept urmare răspîndirea în majoritatea așezărilor de la sfîrșitul fazei Cucuteni A și pînă tîrziu a categoriei ceramice cunoscută sub denumirea de Cucuteni C, caracterizată prin amestecarea pastei ceramice cu scoici și cochilii de melci pisate mărunt. Mai tîrziu însă sub presiunea continuă tot mai intensă atît din stepe cît și din N și NE, comunitățile Cucuteni au început să se retragă spre zonele de dealuri și treptat cultura lor materială să sufere modificări importante deși destul de multă vreme s-a păstrat în uz, ca o categorie de lux, seria de vase cu decor pictat. Restul veselei era deosebită de cea de pînă atunci,

Pe o mare parte din teritoriul Transilvaniei, pe fondul culturii Turdaș, prin modificarea treptată a formelor și prin apariția (sau poate continuarea decorului pictat) s-a format cultura Petrești, cu ceramică pictată. După ultimele date evoluția ei a fost împărțită în trei faze, fiecare cu mai multe etape. Denumirea fazelor este similară celei din aria Cucuteni, adică s-au definit razele Petrești A, Petrești A—B și Petrești B. După părerea unor cercetători, decorul pictat al acestei culturi a apărut de timpuriu, încă la nivel Precucuteni și apoi, după un timp, ar fi fost transmis culturii Cucuteni-Ariușd. Evoluția decorului pictat este asemănătoare cu cea Cucuteni, în privința culorilor, dar motivele sînt deosebite. În această artă se remarcă existența locuințelor cu platformă și a plasticii deosebite de cea cucuteniană.

La sud de Carpați sînt documentate două culturi în parte înrudite, ambele caracterizate prin ceramică pictată cu grafit și printr-un mare număr de străchini scunde și largi, ca și de castroane. În Muntenia și Dobrogea este atestată cultura Gumelnița. Ea reprezintă, de fapt, o evoluție directă, firească, locală, fără nici o intervenție din afară a comunităților Boian, prin intermediul fazei de tranziție. Cele două culturi împreună, pentru a se sublinia legătura lor genetică, sînt grupate în complexul cultural Boian-Gumelnița. Majoritatea așezărilor gumelnițene sînt de tip tell. Evoluția culturii a fost împărțită în fazele Gumelnița A 1 (de fapt corespunde cu faza de tranziție), apoi Gumelnița A 2 și Gumelnița B. Ea a durat aproape un mileniu. Cartarea descoperirilor, destul de numeroase, răspîndite pe tot întinsul Munteniei și Dobrogei duce la constatarea remarcabilă că limitele ariilor de răspîndire, în primele două faze

și la începutul celei de a treia au rămas aproape neschimbate.

Arama a fost cunoscută încă de la începutul culturii, dar se constată o intensificare a utilizării ei, mult mai târziu în faza Gumelnița B 1 (= taza Jilava), de când datează și topoare masive (pliate, de tip Vidra sau cu brațele în cruce), unelte mai marunte (sule și cîrlige de undiță) și pouoave (ace de par cu voite opuse și altele). Tot în perioada târzie apar și primele obiecte de aur (de origine sudică), sub forma de pandantive și alte pouoave marunte (margere). Plastica este deosebit de bogat reprezentată prin figurine de lut ars, os, marmura și de aur.

În timpul tazei Gumelnița B 1 (= taza Jilava) se observă o perioadă de iramintări corespunzătoare în timp celor din aria culturii Cucuteni, urmate de pătrunderea în regiune a comunităților culturii Cernavoda I. Purtătorii acelei culturi foloseau, în principal, vase modelate din lut amestecat cu scoici și cochilii pisate, iar în părțile de N și NE ale Munteniei au utilizat un timp și ceramică pictată de tradiție Cucuteni B.

Comunitățile culturii Cernavoda I au pătruns în Dobrogea și în lungul Dunării pînă spre gura Oltului. În felul acesta ele au dislocat, în parte, o serie de comunități ale culturii Gumelnița și le-au împins spre zona de dealuri. În părțile de vest ale Munteniei, în perioada amintită, comunitățile Gumelnița și-au organizat așezări de forma circulară, mărginite cu șanț și val de apărare, alcătuite din cîteva locuințe. Înaintarea comunităților Cernavoda I a mai avut o consecință importantă, anume aceea că a dus la împărțirea, pentru totdeauna, a ariei culturii Gumelnița. O parte a rămas în zona de dealuri din nordul și NV

Munteniei, unde în curînd s-a format aspectul Brătești, cealaltă parte a rămas la sud de Dunăre, în Bulgaria de azi.

Teritoriul învecinat spre vest era locuit de comunitățile culturii Sălcuța. Aceasta a avut o evoluție destul de îndelungată în mare parte paralelă în timp cu aceea a culturii Gumelnița. Sînt date suficiente ca să se afirme că ele au început aproape în același timp, dar pe temeuri deosebite, încît este posibil ca dăinuirea comunităților culturii Sălcuța, în condițiile istorice amintite, să fi avut o durată mai lungă. Evoluția culturii Sălcuța se împarte în trei faze Sălcuța I, II și III. Comunitățile culturii au locuit pe tot întinsul Olteniei (inclusiv în peșteri folosite ca refugii) și au nătruns puțin mai la vest în lungul Dunării, în Banat. În perioada tîrzie, se pare sub o presiune străină, ele au trecut din vestul Bulgariei pînă în zona Nișului. În Oltenia, ca și în Muntenia, pe locul așezărilor succesive de tip Sălcuța s-au format o serie de telluri, prevăzute cu șanț de apărare și în unele cazuri chiar cu val de pămînt. Purtătorii culturii au folosit destul de intens și uneltele de aramă, primite în parte pe cale de schimburi din aria Gumelnița (în cazul acelor cu volute opuse) sau din spre Transilvania, de la comunități contemporane. Din această ultimă zonă s-au primit și folosit unelte masive (topoare). Purtătorii culturii au cunoscut și aurul.

În nord-estul Transilvaniei și în nordul Crișanei, se constată, prin cercetările recente, o evoluție demnă de reținut, documentată pînă acum la Iclod (jud. Cluj, săp. Gh. Lazarovici) și la Suplacu de Barcău (jud. Bihor, săp. Doina Ignat); este vorba de apariția în cadrul acestor așezări, mai ales în ceramică, a unor elemente ce duc la formarea

culturii Românești. Această ultimă cultură s-a întins pe un teritoriu destul de vast, în toată Crișana, în vestul Transilvaniei și în nordul Banatului. Purtătorii ei au ocupat ținuturile din jurul Apusenilor, foarte probabil în căutarea zăcămintelor de aramă.

În Transilvania evoluția epocii neolitice se încheie cu cultura Gornești, dezvoltată pe fondul culturii Românești, cu care împreună formează încă un complex cultural, fiind legate genetic între ele. Până acum, din timpul culturii Gornești, pe teritoriul nostru se cunosc numai câteva necropole de înhumăție, cu schelete în poziție chirchită, cu inventar destul de bogat.

Pe o mare parte din întinsul țării noastre, mai cu seamă în Moldova, Muntenia, Dobrogea și Oltenia, sînt unele indicii și în Transilvania centrală și de vest, că sfîrșitul neoliticului nu s-a produs în același timp, dar a fost provocat, în mare măsură, de pătrunderea în mai multe valuri a comunităților răsăritene, caracterizate prin înmormîntări cu ocru roșu. Considerăm însă că nu pot fi neglijate nici elementele sud-vestice de tip Sălcuța IV și apoi cele de tip Cernavoda III.

Aceasta a fost foarte pe scurt evoluția istorică a numeroaselor culturi neolitice de pe teritoriul României, urmînd ca diversele elemente specifice fiecărei culturi să fie tratate în capitolele următoare.

Cap. IV. TIPURILE DE LOCUINȚE

În epoca neolitică s-au făcut progrese importante și în privința locuințelor, pentru că în această perioadă s-a trecut, încă de la începutul ei, de la

adăposturi improvizate, provizorii, la locuințe propriu-zise, ca apoi să se ajungă, pe măsura sedentarizării, la locuințe spațioase, cu o serie de amenajări.

Trebuie subliniat că, în mare măsură, tipul de locuință în neolitic a fost condiționat de activitatea economică. Nu întâmplător, atunci când încă nu se puteau asigura rezervele necesare de hrană, oamenii neolitici erau nevoiți să ducă un mod de trai semistabil și să se mute din loc în loc, după un număr mic de ani. Mai târziu, atunci când prin progresele realizate în domeniul cultivării plantelor, au ajuns să obțină recolte mai bogate (suficiente ca să satisfacă necesarul pentru întreaga comunitate, de la o recoltă la alta) și să crească vite mai multe, s-a trecut la viața sedentară și a fost posibilă construirea unor locuințe trainice, de durată.

Documentarea de care dispunem în privința tipurilor de locuințe neolitice, este inegală, cantitativ și calitativ, de aceea nu sîntem în măsură să ne referim amănunțit la toate regiunile țării, ci vom încerca să urmărim sintetic evoluția lor, în ansamblu.

Din perioada de început a epocii, pe aproape tot teritoriul țării sînt atestate rămășițele unor locuințe de tipul bordeielor, cu groapă de formă ovală sau rotundă, prevăzute în mijloc sau lateral cu cîte o vatră simplă. Uneori bordeiele aveau cîte o treaptă în dreptul intrării și cîte o laviță cruțată din pămînt, pentru a servi drept pat. Deasupra solului era construit un acoperiș conic sau prelung, format dintr-un schelet de bețe groase, învelit cu trestii.

Spre sfîrșitul neoliticului timpuriu încep să fie documentate vestigiile unor locuințe de suprafață,

de formă dreptunghiulară, construite dintr-un schelet de trunchiuri subțiri, împletitură de nuiele, lipitură de lut amestecat cu paie, acoperiș în două ape, învelit cu trestii. Paralel, în unele zone s-au folosit, în continuare, locuințe de tipul bordeielor.

Pe măsura trecerii tot mai accentuate la viața sedentară, în cursul neoliticului mijlociu se renunță treptat la locuințele de tipul bordeielor (adesea acestea fiind făcute și utilizate numai ca locuințe sezoniere) și se adoptă locuințele de suprafață care predomină pe cea mai mare parte a teritoriului nostru, pînă la sfîrșitul epocii. Sub

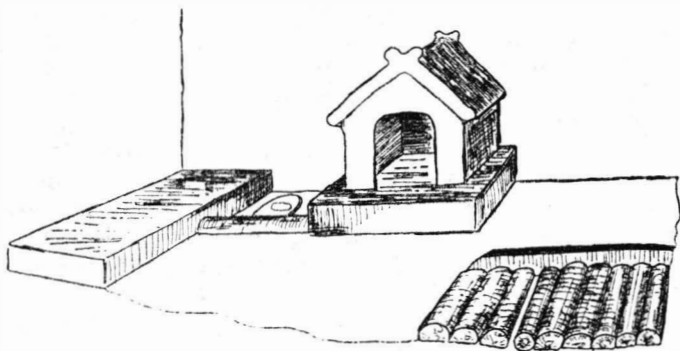

Fig. 2 Reconstituirea interiorului unei locuințe neolitice, de la Radovanu (Reconstituirea autorului).

influență sudică, mai întii în sudul țării, încep să fie construite locuințele dreptunghiulare, clădite în sistem paiantă, prevăzute cu podea-platformă de lut. Acest tip de locuință a fost preluat, în continuare, de purtătorii culturii Petrești din Transilvania și de cei ai culturii Cucuteni din Moldova. În Cîmpia Română acele locuințe aveau, de obicei, cîte o

singură încăpere, mai rar cîte două (mai ales în Moldova). Acoperișul era în două ape, făcut din trestii. Podeaua-platformă de lut se realiza pe un „strat” de trunchiuri despicate, alăturate, așezate perpendicular pe axul lung. În ținuturile din Muntenia și Moldova, în fiecare locuință era cîte un cuptor de lut, realizat pe o carcasă de nuiele, în care se gătea și se făcea focul iarna, pentru încălzit. În unele așezări din Muntenia s-au găsit și un fel de prispe de lut pentru păstrarea vaselor, ca și locurile, clar delimitate, prin cîte o grădină de lut, pentru rișnițe. Intrarea se făcea pe o latură scurtă, iar ferestrele erau mici, rotunde. În fiecare locuință, cu cîte o încăpere, trăia cîte o familie cu copiii respectivi.

Se cuvine subliniat că oamenii neolitici au realizat și folosit, mai ales spre sfîrșitul epocii, diferite mobile lucrate din lemn, cum sînt scăunele scunde, masive, scaune svelte, cu cîte patru picioare, înalte și cu spetează. De asemenea, se cunosc mese de formă rotundă (foarte asemănătoare cu cele folosite pe alocuri de țărani noștri), joase, cu cîte patru picioare, de formă pătrată sau dreptunghiulară, cu picioare înalte.

Se cunosc urme de locuire neolitică și în peșteri, folosite probabil ca adăposturi temporare, în caz de nevoie.

Cap. V. TIPURILE DE AȘEZARE

Diversele tipuri de așezare dintr-o cultură sau dintr-o zonă sau altă, permit unui cercetător alent să ajungă la multe concluzii istorice importante și

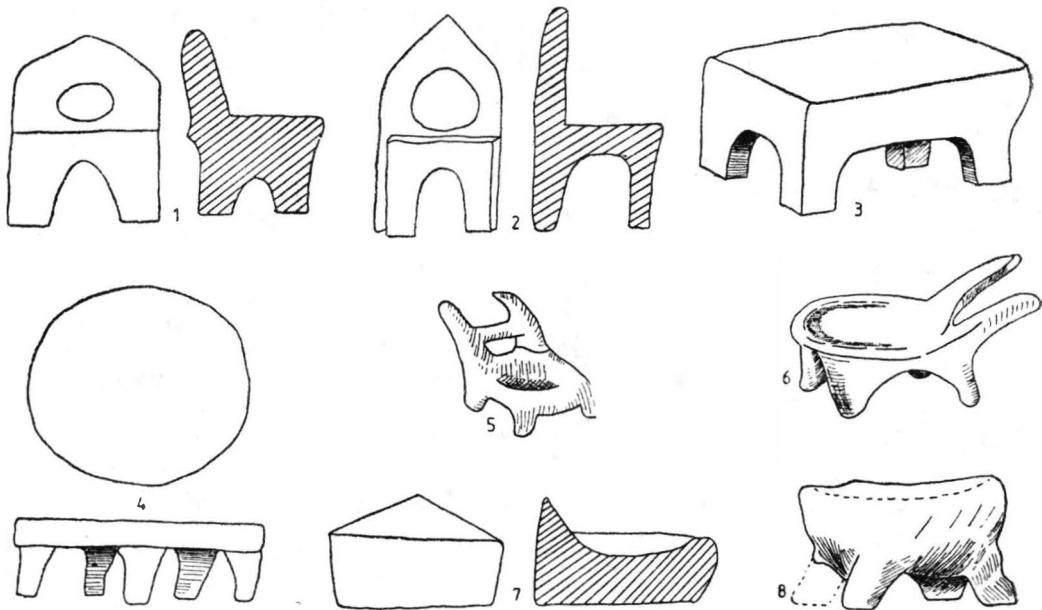

Fig. 3 Obiecte miniaturale (de lut ars) reproducând mobilă din epoca neolitică, aparținând culturilor:

Gumelnița 1—2 aș. Gumelnița (Vladimir Dumitrescu, *Dacia*, II, 1925, p. 81, fig. 63/17—18); 3. Aș. Vidra (Dinu V. Rosetti, *JPEK*, 12, 1938, pl. 28/14); 4. Aș. Căscioarele (Gh. Ștefan, *Dacia*, II, 1925, p. 186, fig. 42/1); 7. Aș. Căscioarele (Idem, p. 186, fig. 42/11), Precucuteni; 5. Aș. Tîrpești și 6. Aș. Izvoare (S. Marinescu-Bîlcu, *Cultura Precucuteni*, p. 267, fig. 90/4, 5); 8. Aș. Tîrpești (Idem, p. 267, fig. 90/7).

interesante, căci de fapt tipul de așezare, modul de organizare a locuințelor din cuprinsul ei și eventuala prezență a fortificației, oglindesc, în bună măsură, organizarea social-economică a acelor comunități, densitatea populației, perioadele de viață pașnică și cele de frământări mai intense. Pentru a se ajunge la astfel de concluzii este nevoie de analiza amplă a unei serii de stațiuni similare aflate pe un teritoriu mai vast.

Analiza datelor de ansamblu permite să împărțim evoluția tipurilor de complexe studiate, în două grupuri corespunzătoare unor perioade principale, condiționate de caracteristicile activității economice desfășurate de comunitățile respective.

În prima perioadă (care corespunde în timp cu neoliticul timpuriu și începutul celui mijlociu), caracterizată prin mod de trai semistabil, datorat în principal cultivării primitive a plantelor pe scară redusă, așezările modeste reflectă existența unor mici comunități alcătuite, de obicei, din cite 5—6 locuințe (de tipul bordeielor, mai rar locuințe de suprafață), ceea ce corespundea cu un număr de 5—6 familii și deci un maximum de 40 de locuitori. În neoliticul timpuriu, mai ales în Moldova de nord, stațiunile purtătorilor culturilor Criș și ceramicii liniare se aflau pe ridicături mici, din lunca inundabilă a râurilor. În părțile de sud ale provinciei și în restul arealului comunitățile Criș viețuiau pe margini de terase joase.

Așezările de la sfârșitul neoliticului timpuriu și la începutul celui mijlociu se găseau pe terase (în culturile: Criș, Starčevo, Dudești, Vinča, Boian, Hamangia, Vădastra), rar și pe ostroavele Dunării (Dudești, Boian) și pe dunele de nisip din nord-vestul țării.

În Cîmpia Română, în cursul evoluției comunităților culturii Boian, se constată o variabilitate semnificativă, direct legată — după părerea noastră — de progresele produse în domeniul agriculturii, anume, trecerea de la folosirea săpăligii la utilizarea unui plug primitiv, cu tracțiune animală (dovedită la Vădastra și în alte obiective). Comunitățile din primele două faze Boian trăiau pe margini de terase joase, într-un fel de sălașe deschise (fără șanț de apărare), alcătuite din câteva locuințe, de obicei bordeie.

De la sfîrșitul fazei Giulești se constată o modificare evidentă. Se renunță la terasele scunde și majoritatea așezărilor au început a fi făcute pe terasele înalte, în lungul văilor principale. Locurile alese se aflau în cîmpie, pe prelungiri de terase înalte (adesea în formă de „peninsulă”), iar în regiunile colinare, pe hoturi de deal prelungi. Cele din cîmpie erau mărginite din trei părți cu maluri abrupte, singura legătură directă fiind cu terasa înaltă vecină. Este posibil ca și aceste legături să fi fost întărite prin șanțuri de apărare. Pe același fel de locuri erau construite și locuințele din faza Vidra. Din așezarea de la Glina (săp. M. Petrescu-Dîmbovița) s-a cercetat aproape o treime din întinderea ei. Stațiunea alcătuită din aproximativ 10 locuințe dispuse, se pare, în două șiruri, paralele cu axul lung, a avut și șanț de apărare. Alte așezări erau înconjurate de locuri mlăștinoase sau de albia râurilor.

Din timpul fazei de tranziție la cultura Gumelnița a fost intens cercetată stațiunea de la Radovanu, jud. Călărași (săp. Eugen Comșa), alcătuită din vestigiile a patru așezări suprapuse pe același teren, toate datînd din faza menționată, aparținînd deci aceleiași populații, în continuă evoluție, ale că-

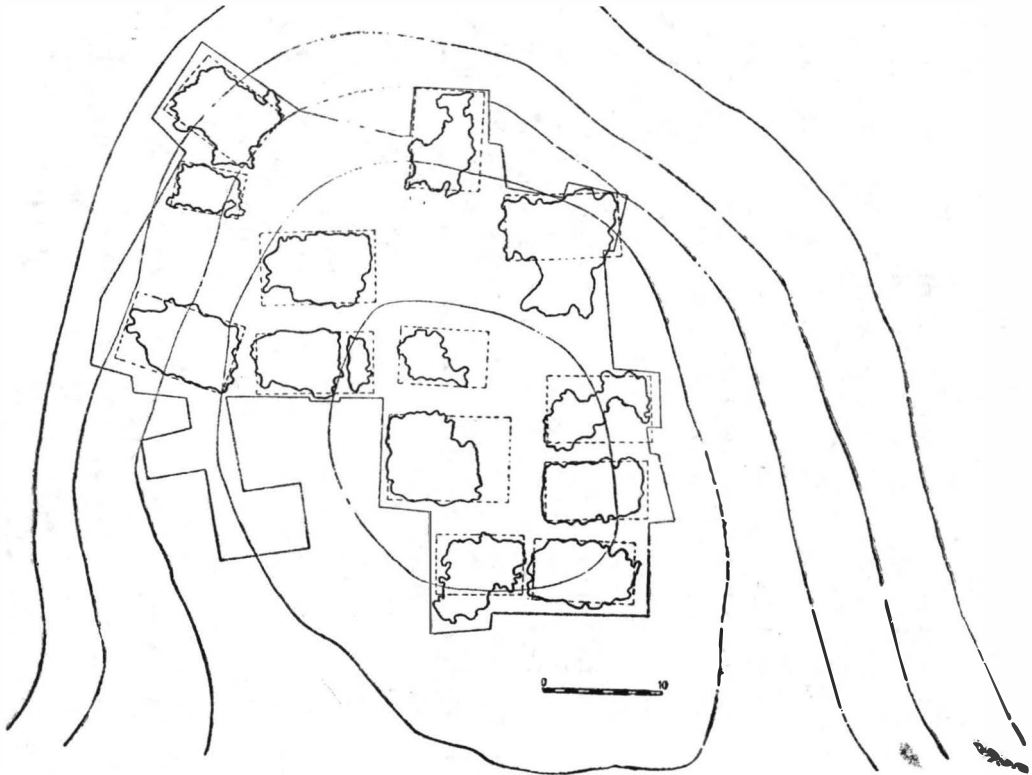

Fig. 4 Planul de ansamblu al așezării de la Radovanu (nivelul 1; Săp. Eugen Comșa).

rei comunități au revenit de patru ori pe același loc. Se cuvine remarcată observația că în nivelul 2 cele 12 locuințe erau dispuse în două șiruri, de câte 6, de-a lungul unei ulițe largi, iar ultima stațiune, formată tot din 12 locuințe, le avea răspândite în grupuri, ceea ce reflectă slăbirea relațiilor comunitare și modificări în organizarea social-economică, probabil, începutul trecerii la marea familie.

Din cauza viețuirii îndelungate, succesive, pe aceleași locuri (ne referim la prelungirile de terasă sau pe ridicături din lunca râurilor), în condițiile unui mod de trai sedentar, bazat pe agricultură și creșterea vitelor, încetul cu încetul, s-au format tellurile, un fel de măguri, alcătuite din resturile de lipitură arsă ale locuințelor și din rămășițe de tot felul, corespunzătoare mai multor așezări neolitice suprapuse, distruse prin foc. Cel mai mare tell de la noi este cel de la Hîrșova, cu straturi de cultură de peste 12 m grosime (săp. Doina Galbenu). Tellurile obișnuite au straturi de câte 3—4 m grosime.

Pe teritoriul țării noastre, tellurile s-au format în ținuturi diferite, dar numai în zonele de cîmpie și de luncă, câteodată pe grindurile Dunării. Majoritatea sînt în Muntenia și Dobrogea, în aria de răspîndire a culturii Gumelnița. Menționăm că spre sfîrșitul acestei culturi, în nord-vestul Munteniei s-au organizat stațiuni în luncile joase. Se făcea un șanț și val cu traseu circular, iar în cuprinsul incintei se construiau cele cîteva locuințe și anexe ale comunității.

În cîmpia din sudul Olteniei tellurile au început să se formeze din timpul culturii Vădastra, iar viețuirea pe suprafața lor s-a continuat în cursul culturii Sălcuța.

Pe întinsul câmpiei din vestul Banatului sînt telluri aparținînd purtătorilor culturii Vinča și ai unor complexe mixte. Mai la nord, în Crișana, pe telluri au trăit comunitățile culturii Tisa, iar în nordul ei diversele grupuri cu ceramică pictată.

Pe teritoriul Transilvaniei așezările comunităților Petrești erau pe pante line, pe terase mijlocii sau înalte, iar în Moldova purtătorii culturii Cucuteni și le-au înălțat pe terasele mijlocii, dar și pe vîrfuri de deal.

Pe parcursul evoluției comunităților neolitice, vreme îndelungată așezările erau deschise, adică nu aveau nici un fel de fortificație. Treptat, în unele zone, se constată existența, la început, a unor șanțuri de îngrădire (de circa 1,5 m adîncime și de aproape 2 m lărgime la gură), săpate probabil pentru a feri animalele din stațiune, de fiare. Cu timpul cînd populația sedentară a acumulat felurite rezerve de bunuri și mai ales atunci cînd în cursul neoliticului tîrziu au început o serie de frămîntări în parte interne, dar mai cu seamă cele provocate de pătrunderea, succesivă, din spre stepile nord-pontice a unor grupuri de comunități migratoare seminomade, comunitățile locale, mai ales cele din Moldova, Dobrogea și Muntenia, au fost nevoite să ia măsuri de apărare, prin fortificarea așezărilor prin cîte un șanț de apărare, adînc și larg, avînd spre interior, adesea, cîte un val de pămînt sau palisade.

Cap. VI. OCUPAȚIILE

Indeletnicirile oamenilor neolitici erau diversificate.

Un element important, de care se cuvine să se țină seama — pentru a se putea înțelege corect

evoluția istorică a acelor populații — este acela că în perioada dată, activitatea economică a jucat un rol deosebit în viața oamenilor. Se poate spune chiar un rol hotărîtor, determinant, deoarece activitatea economică a unei colectivități condiționa modul de trai, respectiv multe din aspectele culturii materiale și chiar ale celei spirituale. Precum se știe, în general, un anumit tip de așezare, de locuință și de unelte, îl aveau populațiile sedentare (de cultivatori) și cu totul altele sînt caracteristice comunităților nomade (de vînători și pescari) sau cele cu stabilitate relativă (crescătorii de vite în turmă).

Se cuvine subliniat că multe din descoperirile principale, care constituie temeiul progreselor din epocile ulterioare, au fost făcute de oamenii neolitici. Un alt fapt important de reținut este și acela că — în epoca neolitică — orice descoperire deosebită, care s-a produs într-un domeniu de bază al activității economice, se dovedește a avea repercusiuni, adesea apreciabile, în alte diverse ramuri ale culturii materiale și apoi spirituale.

Diferitele ocupații pot fi împărțite, convențional, în două grupe distincte:

- A. legate, în principal, de asigurarea hranei;
- B. în legătură cu realizarea îmbrăcăminteii.

Subliniem că domeniile acestor îndeletniciri nu sînt net separate unele de altele, ci se interferează parțial între ele. Desigur că au fost și alte preocupări, care nu se încadrează în schema de mai sus, dar acestea pot fi considerate de mai mică importanță.

A. Dintre ocupațiile privind asigurarea hranei, un loc de seamă l-a ocupat:

1. Cultivarea primitivă a plantelor

Pe meleagurile noastre au existat unele specii de graminee sălbatice, după cum am arătat mai înainte, care au fost folosite de comunitățile de la începutul neoliticului, ceea ce înseamnă că acei oameni îndepărtați își dăduseră seama de însemnătatea plantelor respective și trecuseră, probabil, cu încetul, de la strînsul boabelor de plante sălbatice, la începuturi de cultivare.

Cultivarea propriu-zisă a plantelor a fost introdusă în regiunile noastre, nu prin influență, ci prin intermediul unor comunități neolitice timpurii originare din sudul Peninsulei Balcanice, stabilite — după cîte știm pînă acum — în Oltenia și în vestul Transilvaniei. Acele comunități, în treptărilor răspîndire din spre sud spre plaiurile noastre, au folosit anumite specii de grîu, unelte și metode specifice de prelucrare a pămîntului. Mai tîrziu, urmașii lor, purtătorii culturii Criș, au progresat, pe baza evoluției locale și cu încetul s-au răspîndit, în căutare de noi terenuri de cultivat, pe aproape tot întinsul României.

Din această perioadă, de la începutul neoliticului timpuriu și pînă la sfîrșitul epocii — deși datele privind anumite regiuni nu sînt totdeauna suficiente — este totuși posibil să susținem că evoluția cultivării plantelor pe teritoriul României, s-a desfășurat, în general, spre forme tot mai avansate, cu intensități variabile, de la zonă la zonă, de la cultură la cultură, în funcție atît de intensa dezvoltare locală, cît și datorită contactelor cu diferite comunități vecine, mai ales din spre sud. Analizînd situația în ansamblu, am ajuns, cu mulți ani în urmă, la concluzia că evoluția comunităților neolitice de la noi se poate împărți

În două mari perioade, deși, subliniem, este vorba de dezvoltarea normală a uneia și aceleiași populații. Unele elemente de cultura materială (cum este de ex. ceramica) s-au menținut vreme îndelungată aproape neschimbate, altele au suferit schimbări relativ rapide, tocmai atunci când considerăm că s-a produs trecerea de la o perioadă la alta. După părerea noastră, transformările din diferitele domenii, au fost provocate de progresele importante realizate în domeniul cultivării plantelor, anume este vorba de trecerea de la cultivarea primitivă a plantelor, cu săpăliga, la agricultura incipientă, prin folosirea unui *aratru* cu tracțiune animală.

În prima perioadă (corespunzătoare neoliticului timpuriu și începutului celui mijlociu) comunitățile duceau un mod de trai semistabil, prin practicarea cultivării plantelor, pe aproape întreg teritoriul României, după aceleași metode, cu aceleași tipuri de unelte și aceleași specii de grâne, datorită răspîndirii lor, prin intermediul purtătorilor culturii Criș.

În acea vreme comunitățile erau alcătuite din câteva familii mici, respectiv dintr-un număr redus de indivizi. Erau cultivate terenuri cu întindere mică, iar pământul era săpat cu unelte de lemn, prevăzute în vîrf cu săpăligi din corn de cerb sau de piatră șlefuită.

Pe teritoriul țării, în cursul neoliticului timpuriu și mijlociu, s-au cultivat: grîul, meiul și orzul. Se folosea mai ales, grîul de tip *Triticum monococcum* L., asociat uneori cu *Triticum dicoccum* Schrank.

Cea de a doua perioadă (în timp se plasează la sfîrșitul mileniului al V-lea î.e.n. pînă la sfîrșitul primului sfert al mileniului III î.e.n.) corespunde

cu sfârșitul neoliticului mijlociu și cu cel târziu. Trecerea de la o perioadă la alta nu a fost bruscă, ci s-a făcut treptat și în chip inegal.

Primele ei manifestări se constată la comunitățile din Cîmpia Dunării și mai târziu în părțile mai nordice.

După cum spuneam, considerăm că procesul se datorește unor schimbări importante în activitatea economică și anume trecerii de la cultivarea primitivă a plantelor cu săpăliga la agricultura făcută cu un plug primitiv, *aratru*. Procesul amintit a avut implicații deosebit de importante în toate domeniile vieții oamenilor neolitici. Elementul principal îl constituie trecerea treptată de la viața semi-stabilă la viața sedentară propriu-zisă.

Modificări importante s-au produs și în domeniul social. Cultivarea plantelor din prima perioadă se poate asemăna cu un gen de grădinărit, la care participau mai ales femeile. În cea de a doua perioadă, folosirea plugului primitiv cu tracțiune animală necesita un efort mai mare în timpul muncilor și de aceea această ocupație a trecut tot mai mult în grija bărbaților, cu consecința firească a creșterii rolului lor în activitatea economică și, corespunzător, în societate. În context, considerăm utilă menționarea scenei înfățișate pe una din plăcuțele de lut ars, descoperite la Tărtăria, jud. Alba. Pe ea, prin mai multe linii sînt redată două animale cornute, alăturate, aliniate, mergînd, în pas domol, în aceeași direcție. În urma lor este reprezentat un om în picioare, mergînd și el în aceeași direcție. Prin două linii oblice, lungi, sînt indicate mîinile personajului. După părerea noastră, scena reprezintă un om muncind pămîntul, cu un plug primitiv, tras de doi boi. Un argument important în sprijinul interpretării noastre,

il constituie faptul că, pe partea de sus a plăcuței de lut, în dreptul intervalului dintre om și animale, este desenat, schematic, un spic de grâu.

Către sfârșitul epocii neolitice s-a renunțat, în cea mai mare parte, la cultivarea speciilor de grâu folosite în prima perioadă și s-a trecut la cultivarea speciilor de grâu de tipul *Triticum vulgare L.* și *Triticum compactum Host.*

Recoltarea cerealelor se făcea cu seceri realizate din cîte un corn, în care se scobea un „jgheab” pe porțiunea concavă și se fixau segmente de lame de silex. Astfel de piese se găsesc aproape în fiecare așezare neolitică.

Rezervele de grîne se păstrau în vase de provizii, de dimensiuni mijlocii în perioada de început și foarte mari (de peste 1 m înălțime) sau în gropi arse anume amenajate, în perioada de sfârșit a epocii.

Boabele erau sfărîmate și transformate într-un fel de făină, pe rîșnițe primitive, de formă ovală, cu diametrul mare de 0,25 m la începutul epocii și de aproape trei ori mai mari la sfârșitul ei, dovadă evidentă a creșterii cantitative a recoltelor și necesarului de boabe măcinate, ca urmare a înmulțirii populației.

2. Creșterea animalelor domestice și vînătoarea

În perioada de trecere de la epoca mezolitică la epoca neolitică, un element important în evoluția comunităților l-a constituit — alături de cultivarea plantelor — constatarea, bazată pe experiență îndelungată și pe practică (transmisă de la generație la generație), că unele animale pot fi îmblînzite. A urmat procesul domesticirii și creș-

terii (la început în număr mic) a acelor animale. În modul acesta hrana oamenilor s-a îmbogățit substanțial (cu carne și lapte) și în același timp efortul bărbaților a scăzut mult în domeniul vânătorii. Prin creșterea animalelor se mai obținea o anumită cantitate de piei pentru piese de îmbrăcăminte de iarnă și pentru așternut, precum și oase și coarne pentru realizarea unor categorii de unelte. Subliniem și folosirea, încă din neoliticul timpuriu, a lînii oilor, pentru toarcerea firelor întrebuințate la facerea diferitelor țesături pentru îmbrăcăminte.

Evident procesul de trecere de la vânătoare la predominarea creșterii animalelor domestice, nu a fost atât de simplu și nu s-a produs în același timp, pe întregul teritoriu al țării noastre. În unele zone a continuat să domine vânătoarea, pe cînd în altele, procesul de neolitizare a provocat introducerea bruscă, firească, a creșterii animalelor domestice și a cultivării plantelor.

Prin săpăturile arheologice, din toate așezările neolitice sînt scoase la iveală numeroase oase de animale (în unele cazuri mii sau chiar zeci de mii de piese), provenind de la cele domestice sau sălbatice. Prin cercetarea acestora de către specialiștii din domeniul paleofaunei (Olga Necrasov, Sergiu Haimovici, Al. Bolomey), prin determinarea și clasificarea lor, s-a putut calcula, în primul rînd, raportul dintre oasele de animale domestice și cele sălbatice, pentru a se ști și pentru fiecare cultură, perioadă sau zonă, ponderea celor două ocupații. În al doilea rînd s-au făcut determinări și calcule pentru precizarea speciilor, numărul de indivizi și procentajul în cadrul fiecărei categorii de animale.

a/ *Creșterea animalelor domestice*

Studierea a numeroase loturi de oase de animale descoperite în diverse așezări a făcut posibilă precizarea că în tot cursul neoliticului, majoritatea oaselor de animale domestice provin de la bovine. Analiza temeinică a oaselor a permis specialiștilor precizarea altor amănunte. Astfel, în cadrul stațiunilor Starčevo din Oltenia erau crescute bovine de talie mică, avînd coarne răsucite. Ele au aparținut unei rase dispărute.

De la sfîrșitul neoliticului timpuriu datează lotul de oase de bovine, din așezarea de tip Dudești de la Fărcașu de Sus. Specialiștii au constatat că oasele de bovine amintite sînt de la animale cu talie moderată spre mare.

În ultimii ani este studiată cu grijă și problema vîrstei la care erau sacrificate diferitele categorii de animale. În cazul oaselor de bovine de la Fărcașu de Sus, se arată că ele erau jertfite, în majoritatea cazurilor (50%) înainte de 2 ani, iar o altă parte (37,5%) au fost tăiate avînd vîrsta între 2 și 4 ani. Din statistică se desprinde concluzia că în cadrul culturii Dudești, în sud-estul Olteniei, bovinele erau crescute, mai cu seamă, pentru carne.

Observații interesante s-au făcut, de asemenea, asupra oaselor de bovine de la Techirghiol, dintr-o așezare de tip Hamangia, din neoliticul mijlociu. Analiza materialului osteologic a dus la concluzia — pe baza gracilizării lor — că domesticirea bovinelor era de dată destul de veche la purtătorii culturii amintite.

Din aceeași perioadă sînt și oasele de bovine din așezarea de la Bogata, din faza Giulești-Boian, unde se observă că bovinele crescute erau de două tipuri deosebite, unele de talie specifică mare și

altele de talie mai mică. Din faza următoare, Vidra, sînt oasele de bovine de la Boian A, care aveau talie mijlocie și erau jertfite în majoritatea cazurilor (72%) cînd erau mature.

În cadrul culturii Vădastra, variabilitatea bovinelor este destul de mare, permițînd o serie de constatări interesante. Astfel, în prima fază, sînt atestate unele de talie mică și altele mai mari, pentru ca, în faza a doua, să apară, în plus, și indivizi cu talie enormă.

Tot în Oltenia, la Sălcuța, din timpul culturii cu același nume, sînt multe oase de bovine cu talie mică, care aveau coarne mici.

Pentru exemplificare amintim că în Moldova, în așezarea de tip Cucuteni A de la Hăbășești, sînt documentate bovine de talie mică, avînd cap scurt și picioare scurte (aparținînd unei rase dispărute). Tot acolo s-au adunat și oase de bovine de talie mijlocie și de la cîteva animale cu talie uriașă. De asemenea, sînt oase de boi cu capul mare și coarnele îndreptate în sus, inclusiv bovine de stepă, cu talie mare, cu coarnele în formă de liră.

Paralel cu bovinele, dar într-un număr mai mic, comunitățile neolitice au crescut ovicaprinele pentru carne, lapte și lînă.

Oasele de oaie și de capră din așezarea de tip Dudești de la Fărcașu de Sus, sînt de la animale sacrificate la vîrsta de 4—10 ani, dovadă că ele erau păstrate mai mult timp decît bovinele. O situație similară se constată și în cursul fazei Vidra, în așezarea Boian A, unde sînt documentate oase de oaie, relativ puține, cu talie mijlocie spre mică. Caprele din aceeași stațiune aveau talie moderată spre mare.

Oasele de oaie din cultura Vinča, din așezarea de la Liubcova, provin de la indivizi foarte gracili.

Din faza Cucuteni A, din Moldova la Hăbășești, sînt atestate oase de oaie de talie mică, dar cu lînă lungă. Unele erau sacrificate la 6 ani.

Oasele de porc se găsesc, în unele așezări de la începutul epocii, în cantitate redusă sau lipsesc cu totul. Cu timpul, paralel cu trecerea tot mai accentuată la viața sedentară, se constată creșterea numărului oaselor de porc, procentual acest animal ajungînd să treacă pe locul doi, înaintea ovicaprinelor.

Se poate menționa că în aria Starčevo din vestul Olteniei sînt oase de porc de talie mică. În schimb, în alte complexe, de ex. la Boian A, o parte din oase sînt de la porci de talie foarte mare. Aceștia erau jertfiți mai ales cînd erau tineri.

La Vădastra, din stratul corespunzător primei faze, s-au scos la iveală multe oase de porc, între care și de la un individ enorm, foarte înalt în picioare. Din a doua fază sînt oase de porc cu ritul lung.

Observații asemănătoare s-au făcut în așezarea de tip Cucuteni A, de la Hăbășești, de unde se semnaleză animale de talie mică și altele de talie mare, bătrîne, cu ritul lung și ascuțit, de rasă de baltă.

În privința porcilor se remarcă obiceiul, în multe din stațiunile neolitice, de a sacrifica mai cu seamă animale tinere.

Din timpul neoliticului mijlociu, în mai multe așezări, s-au găsit oase răzlețe de cal. Astfel, de ex. în așezarea din faza Vădastra II, de la Vădastra, a fost descoperită o falangă a treia de la piciorul anterior al unui cal mic și îndesat, folosit

la călărie. Este prima dovadă a prezenței calului domestic în neoliticul României. Alteori, oasele de cal aflate nu prezintă elemente care să permită precizarea dacă sînt de la animale sălbatice sau domestice.

Oase de cîine s-au găsit în majoritatea așezărilor neolitice. Sînt documentate diferite tipuri: la Boian A ele au aparținut unor indivizi cu talie mică, la Vădastra sînt de talie mare, la Hăbășești de la cîine cu cap scurt, o rasă apropiată de cîinii ciobănești de azi, dar și oase de la animale de talie mică.

În urma studierii minuțioase a oaselor de animale din așezarea de la Vădastra, s-au putut face două descoperiri deosebit de importante: prima este o dovadă evidentă că bovinele au fost folosite la tracțiune, iar a doua se referă la existența cailor domesticiți și la folosirea lor la călărie.

b/ *Vînătoarea*

În cursul epocii neolitice s-au practicat, în continuare, și unele ocupații mai vechi. Una din acestea a fost și vînătoarea.

Deoarece, în epoca studiată, pe teritoriul țării noastre, clima era ceva mai caldă decît cea actuală, vegetația era foarte bogată, iar pădurile ocupau terenuri mult mai întinse decît azi. Cu toate acestea, limitele dintre stepă și pădure erau aproximativ aceleași, după cum o dovedesc analizele de sol și cele sporopolinice. În astfel de condiții, vînatul se găsea din belșug, iar oamenii în decursul epocii s-au îndeletnicit cu vînătoarea, dar cu intensități diferite de la perioadă la perioadă și de la zonă la zonă.

Vînătoarea se făcea cu arcul și săgeata (cu vîrf de silex), cu sulița și cu capcane. Subliniem că

un tip de capcană (documentat arheologic) s-a păstrat neschimbat, pe teritoriul României, pînă în zilele noastre. Este vorba de tivig: o capcană cu cumpănă. Aceasta este mult înclinată și sprijinită pe un cîrlig, de care e legat lațul. Animalul intra în laț, mișca din loc cîrligul și declanșa ridicarea cumpenei. Brusc animalul era prins de laț și atîrnat.

Erau vîinate toate speciile de animale sălbatice, cele mai multe cunoscute și azi în pădurile noastre și de aceea nu este cazul să le mai înșirăm pe toate. Menționăm că se vîna mult cerbul și căprioara, dar și unele animale dispărute din fauna țării, cum era castorul, documentat în mai multe așezări din Dobrogea, din Cîmpia Română, din Moldova și Banat, dovadă că în acea vreme acest animal avea asigurate condițiile pentru viața sa nestingerită.

Din neoliticul timpuriu și mijlociu, s-au descoperit în Dobrogea, Muntenia și Transilvania mai multe oase, care atestă existența pe meleagurile noastre a lui *Equus hydruntinus*, iar în Moldova a lui *Equus Przewalski*. Primul din ele a dispărut de mult, dovadă că nu-l mai avem documentat în neoliticul tîrziu.

Printre oasele de animale vîinate, figurează adesea și cele de bour, de bizon, de antilopă, de pisică sălbatică. Aceste oase, precum și alte date, dovedesc că pe atunci aria de răspîndire a diferitelor specii de animale sălbatice, era cu mult deosebită de cea de azi. Ursul, care în zilele noastre, a fost nevoit să se retragă în zonele de munte, în timpul neoliticului trăia și în pădurile din cîmpie, pînă la Dunăre. Tot așa și cerbii, căprioarele, erau animale vîinate, în chip obișnuit de oamenii așezărilor din cîmpie.

3. Pescuitul și culesul

Pe întinsul țării, în timpul epocii neolitice, nu au existat comunități, care să se ocupe, în principal, cu pescuitul. Este însă evident că au fost destul de numeroși cei din preajma râurilor, bălților, lacurilor și a Dunării care s-au îndeletnicit destul de intens cu pescuitul, pe lângă celelalte preocupări principale. Nu este exclus ca pescuitul să depășească uneori ca importanță vânătoarea, în anumite zone și perioade.

În privința modului de a pescui al oamenilor neolitici, dispunem de numeroase indicii.

a/ Principalul mod a fost plasa, mai mică sau mai mare, prevăzută cu greutatea de lut ars.

b/ O altă metodă era de a pescui, pești mari, ca somni și nisetri, cu harponul, care avea vârful din corn de cerb.

c/ Peștii mai mici erau pescuiți cu undițe, cu cârlig de os sau de aramă.

Prin săpăturile arheologice făcute cu grijă, în numeroase așezări neolitice se găsesc vertebre, coaste și adesea solzi de pește, în cantități apreciabile. Oasele mărunte sînt de la speciile comune. Unele însă sînt deosebit de mari și, conform determinărilor, au aparținut unor somni, care ajungeau să aibă o talie de peste 2 m lungime și vîrsta de circa 30 ani.

La Techirghiol, într-o așezare de tip Hamangia, s-au adunat diferite oase de pește. Au atras atenția mai multe oase aparținînd speciei dorada. Este o dovadă că astfel de pești astăzi trăind, în special, în apele calde ale Mediteranei, viețuiau în acea perioadă și în preajma litoralului românesc.

Culesul era una din ocupațiile secundare ale

membrilor comunităților neolitice, la care luau parte, mai ales, femeile, bătrînii și copiii.

Pe atunci se consumau mari cantități de carne de scoici de tip *Unio*, adunate de pe fundul lacurilor. Mai rar, în unele așezări, se întîlnesc, în preajma locuințelor, grămăjoare de cochilii de melci, a căror carne era consumată în acea vreme.

În epoca studiată, din păduri erau strînse diferite rădăcini comestibile și ciupercile.

Un loc de seamă îl ocupa strînșul fructelor. Seminte și sîmburi de fructe s-au descoperit cu prilejul săpăturilor în diferite așezări.

B. Ocupații în legătură cu realizarea îmbrăcămîntei

1. *Torsul* a fost o ocupație obișnuită a femeilor neolitice. În toate culturile, fără excepție, se găsesc dovezi privind această îndeletnicire. Aproape în fiecare așezare, cercetată prin săpături de către arheologi, s-au scos la iveală, din rămășițele arse ale locuințelor, cîte una sau mai multe fusaiole. Ele erau modelate din lut și erau, de obicei, biconice sau în formă de disc, cu diametrul de 4—6 cm, fiind prevăzute pe mijloc cu cîte un orificiu, prin care se introducea un bețișor drept. Astfel se realiza fusul, pe care femeile torceau firele de lînă de oaie.

Descoperirea în unele așezări a boabelor de cînepă, pare să indice faptul că și cînepa era cunoscută și cultivată, apoi prelucrată și toarsă, ca și lîna, pentru realizarea anumitor țesături.

Amintim că în numeroase așezări, pentru realizarea fusaiolelor, s-au întrebuițat cioburi de vase, cărora li se da forma rotundă și se făcea pe mijloc orificiul necesar.

2. *Țesutul* era o altă ocupație practică, probabil, numai de femei, în vederea realizării, în special, a țesăturilor pentru îmbrăcămintea necesară tuturor membrilor comunităților, dar și pentru alte eventuale scopuri gospodărești.

Țesăturile se realizau, în principal, pe un război de țesut vertical. Pe temeiul analogiilor etnografice și a unor reprezentări pictate pe vase antice, se poate reconstitui acel tip de război. El era alcătuit din două furci, care să susțină o porțiune dreaptă, cilindrică, nu prea groasă, a unui trunchi de copac. Pe această bară se fixau firele ce erau atârinate vertical. La capătul lor inferior se legau greutatea de lut ars. Țesutul se făcea cu o suveică. Se foloseau fire de lână și probabil unele de cîneapă.

Cap. VII. UNELTELE

Oamenii neolitici, pe lângă unele tipuri, mai vechi, de unelte de silex, de os și de corn, au inventat uneltele de piatră șlefuită și au marele merit de a fi descoperit metalul și de a fi început folosirea lui tot mai intensă.

Uneltele utilizate în cursul epocii studiate au fost de: a/ Piatră cioplită; b/ Piatră șlefuită; c/ Os; d/ Corn; e/ Metal.

a/ *Piatra cioplită*. Majoritatea uneltelor tăioase întrebuințate în neolitic au fost lucrate din silex (o rocă foarte dură, sedimentară). Această rocă prezintă o caracteristică, cunoscută încă de oamenii din paleolitic, că silexul clivează, atunci cînd este lovit tare, într-un anumit mod, desprinzîndu-se din bulgăre așchii cu margini tăioase. Analiza amă-

nunțită a tipurilor de silex folosite, a dus la concluzia că pînă acum pe teritoriul României sînt aiestate 14 tipuri de silex, cu structuri și culori deosebite. Purtătorii fiecărei culturi mai importante de la sfîrșitul epocii au folosit de preferință un anumit tip de silex.

Din datele cunoscute, rezultă că în tot cursul epocii, uneltele obișnuite se făceau în fiecare așezare, de membrii comunității.

Uneitele de silex mai importante au fost: lamele (ce serveau drept cuțite), răzuitoarele (pentru răzuitul pieilor), segmentele de lame (folosite la seceri), stredelile, dăluțe, vîrturi de sageată, vîrfurile de suliță. La sfîrșitul culturilor Gumești și Salcuța s-au realizat și topoare de silex, masive, de formă trapezoidală.

În unele zone, unde lipsește silexul de calitate, oamenii au fost nevoiți să-și facă uneltele din gresie silicifiată. Aceasta clivează ca și silexul, dar marginile pieselor nu sînt tot atît de tăioase.

O altă rocă folosită pe scară destul de mare și în neoliticul din țara noastră, a fost obsidiana (roca de natură vulcanică). Uneltele erau similare ca formă celor de silex. În părțile de nord-vest ale țării s-au descoperit adevărate depozite de nuclee de obsidiană, dovadă că materia primă era răspîndită sub formă de nuclee și apoi era prelucrată în diferite așezări.

b) *Piatra șlefuită*. Una din invențiile oamenilor, încă din zorile neoliticului, a fost realizarea uneltelor de piatră șlefuită. Ele erau lucrate, de regulă, din roci dure, adică din pietre (de formă potrivită) adunate din munți sau din albia rîurilor dintre bolovanii cărați de ape.

Evoluția uneltelor la care ne referim s-a desfășurat pe două căi, în parte paralele, sub forma

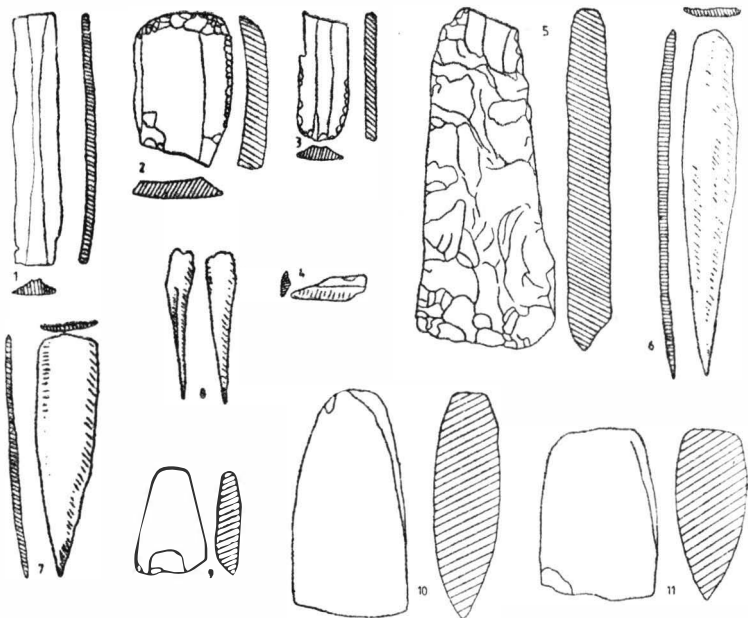

Fig. 5. Unelte neolitice de: silex, piatră și os.

1-3. Jilava, (Săpături Dinu V. Rosetti); 4. Radovanu (Săp. Eug. Comșa); 5. Tangtru (D. Berclu, *Contribuții...*, p. 419, fig. 197/1); 6-8. Liubcova (Săp. Eugen Comșa); 9-11. Ceamurliia de Jos (D. Berclu, *Cultura Hamangia*, p. 16, fig. 5/4; p. 183, fig. 93/6, 9)

uneltelor neperforate și perforate. Primele au apărut la începutul neoliticului timpuriu, iar celelalte la sfârșitul aceleiași perioade. Cele două categorii au fost folosite în paralel pînă în bronzul mijlociu, cînd a încetat utilizarea celor neperforate.

Unelte neperforate au început cu cele în formă de vălătuc cu funcționalitate multiplă, au urmat cele în formă de calapod, folosite mai ales ca tesle. Mai importante au fost topoarele și săpă-

ligile. Mai sînt de amintit dălțile și maiurile masive.

Uneltele perforate au avut funcții diferite de: topor simplu, topoare duble, foarte rar de măciuci, topoare de luptă și de ciocane duble.

În general, se poate afirma că uneltele de piatră șlefuită au jucat un rol de seamă în tot cursul epocii neolitice.

c. Uneltele de os

În timpul epocii neolitice întrebuițarea osului a fost generală. Nu este așezare în care să nu se găsească diferite unelte lucrate din os, cum sînt: ace, sule, dălți, spatule, plăcuțe.

d. Uneltele de corn

Datorită calităților sale, mai ales rezistenței la lovituri, cornul, ca materie primă pentru realizarea uneltelor, a fost folosit pe scară relativ largă și de oamenii neolitici. Dintre feluritele coarne de bovine, cerb și căprior, oamenii au preferat coarnele de cerb. Pentru a fi transformate în unealtă, se alegea porțiunea necesară și cornul era crestă (cu o lamă de silex), de jur împrejur, pînă putea fi rupt și apoi prelucrat.

Din coarne se făceau mai multe categorii de unelte. Cele mai importante și mai utile, erau săpăliqile, lucrate dintr-o porțiune groasă și arcuită, lungă de peste 20 cm. Merită, de asemenea, toată atenția și „ramele” pentru seceri făcute din corn de vită.

Porțiuni groase de corn de cerb erau folosite pentru realizarea de tesle, topoare și manșoane. Acestea din urmă aveau circa 15 cm lungime, cu un orificiu pe mijlocul lungimii, pentru intro-

ducerea cozii de lemn, iar în vîrf o scobitură pentru fixarea unei piese de piatră dură, șlefuită.

În afara celor amintite, din corn se mai făceau: ciocane, dălți, harpoane și spatule.

e. *Uneltele de metal*

Oamenilor din neolitic le revine un merit deosebit în descoperirea și folosirea, iar apoi în exploatarea zăcămintelor și în prelucrarea metalelor, care, în epocile următoare, au contribuit la o dezvoltare impetuoasă în toate domeniile activității omenești.

Primul metal cunoscut de către oamenii neolitici de pe teritoriul României a fost arama.

La început arama a fost folosită la realizarea unor podoabe mărunte, cum sînt mărgelile. De-abia în neoliticul mijlociu se cunosc primele unelte mici de aramă, cum sînt sulele.

În timpul neoliticului tîrziu se constată o folosire tot mai intensă a aramei. Atunci s-au realizat: cîrlige de undiță, dălțițe, apoi topoarele plate (imi-tînd forma celor de piatră) și, în sfîrșit, diferite topoare cu orificiu pentru fixarea cozii. O largă răspîndire au avut-o topoarele de aramă cu brațele „în cruce”.

Uneltele masive de aramă se făureau prin turnare în tipare de piatră sau de lut (mono- sau bivalve) și prin metoda „cerei pierdute”, care consta dintr-un model de ceară, complicat, ce era acoperit cu lut; metalul turnat printr-un orificiu, topea și înlătura ceara din formă.

O mare parte din uneltele de aramă din neoliticul tîrziu au fost făcute în atelierele din cuprinsul unor așezări de la noi.

Folosirea aurului

Cel de al doilea metal cunoscut și utilizat, pe scară redusă de oamenii din neolitic, a fost aurul. Pe întinsul țării, au fost descoperite obiecte de aur, în general mici, numai în 9 complexe (așezări și necropole) însumând numai 19 piese și peste 110 mărgele. În total ele cîntăresc circa 1 kg.

Cel mai vechi obiect de aur cunoscut pînă acum este o sîrmuliță de la sfîrșitul neoliticului mijlociu, din faza Vidra Boian, găsită în așezarea de la Glina. În general se poate spune că obiectele de aur s-au făcut și întrebuițat din neoliticul mijlociu și pînă la sfîrșitul epocii, în cadrul culturilor: Boian, Gumelnița, Cucuteni și Românești-Gornești.

Se cuvine subliniat că toate piesele de aur cunoscute fac parte numai din categoria podoabelor și că majoritatea sînt legate de cult. Cele mai multe obiecte de aur descoperite sînt figurine feminine foarte stilizate, folosite ca pandantive, amulete.

Toate obiectele neolitice de aur din țara noastră s-au realizat din aur nativ, prelucrat numai prin ciocănire. Metalul prețios era în parte procurat la sud de Dunăre și în parte din zăcămintele din Munții Apuseni.

Cap. VIII. CERAMICA

Din toate elementele unei culturi materiale din epoca neolitică, cea mai reprezentativă este ceramica, prin formele sale și mai cu seamă, prin unele

elemente de decor, ce nu se întîlnesc pe vasele altor culturi. Dealtfel, în principal, pe temeiul ceramicii (prin cartografierea tuturor aşezărilor cu acelaşi fel de vase) se delimitează aria de răspîndire a comunităţilor unei culturi, dezvoltarea lor în timp, ca şi dinamica (în spaţiu) a acelor comunităţi, atunci cînd s-a produs o evoluţie normală. Atunci însă cînd într-o regiune, constatăm că s-a produs modificarea bruscă a ceramicii, ca şi a celorlalte elemente de cultură, faptul corespunde cu evenimente istorice, avînd drept consecinţă dislocarea sau distrugerea vechii populaţii, din zona respectivă şi înlocuirea ei cu o alta venită din afară. Tot pe baza ceramicii se pot preciza şi contactele paşnice dintre locuitorii unui ţinut, cu vecinii lor aparţinînd altor culturi.

Formele elegante şi mai ales grija oglindită de decorul realizat, constituie indicii că olăria era lucrată, în special, de femei. Faptul este confirmat prin analiza amprentelor digitale păstrate pe o serie de vase.

În studierea olăriei se au în vedere: A. Compoziţia pastei; B. Modul de modelare a vaselor; C. Formele vaselor; D. Decorul lor şi E. Modul de ardere.

Aici nu este cazul să prezentăm amănunţit elementele specifice ale tuturor culturilor neolitice de pe teritoriul ţării noastre, ci vom expune numai unele trăsături, de caracter mai general, insistînd, ceva mai mult, asupra ceramicii unor culturi mai importante. Aceasta cu atît mai mult, cu cît în cadrul fiecărei culturi se constată modificări treptate (mai încete sau mai repezi) de la fază la fază, a tuturor elementelor ceramicii.

A. Oamenii neolitici, încă de la începutul utilizării ceramicii, au avut de înfruntat o serie de dificultăţi,

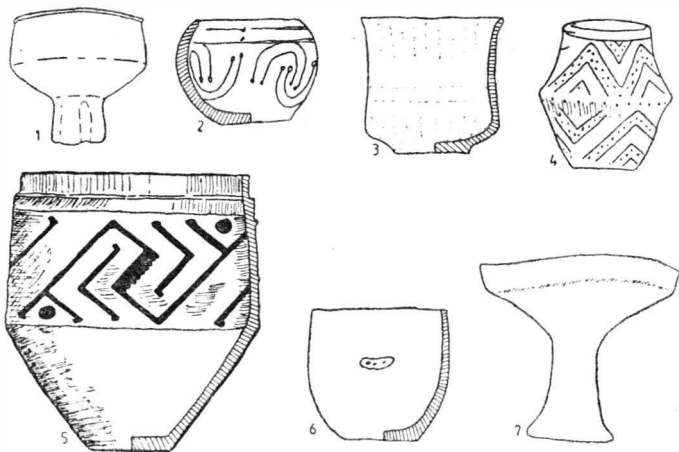

Fig. 6 Diferite tipuri de vase din epoca neolitică, aparținând culturilor:

1. Criș (aș. Valea Lupului, Ion Nestor și colab., SCIV, II, 1951, 1, p. 56, fig. 6);
2. ceramicii liniare (aș. Glăvăneștii Vechi, Ion Nestor și colab., SCIV, II, 1951, 1, p. 54, fig. 1);
3. Hamangia (aș. Ceamurlia de Jos, D. Berciu, NEH, I, 1955, p. 34, fig. 2/3);
4. Turdaș (aș. Turdaș, Roska M. Col. Zsafia Torma, pl. 88/2)
5. Boian (aș. Tangiru, D. Berciu, *Contribuții...*, p. 423, fig. 200);
6. Tisa (aș. Vârșand, Dorin Popescu, *Materiale II*, p. 92, fig. 44/2);
7. Vința (aș. Verbicioara, D. Berciu, *Contribuții...*, p. 37, fig. 4/1).

deoarece vasele lucrate din lut plesneau la uscare. După un anumit timp s-a găsit rezolvarea problemei prin amestecarea pastei ceramice cu un degresant. Pe teritoriul nostru, în această privință, se pot defini două perioade. Prima, datată în cursul neoliticului timpuriu și pînă spre mijlocul perioadei următoare, în care pasta ceramică se amesteca, în general, cu pleava de cereale. În unele culturi, paralel cu amestecul de pleavă se adăuga o anumită cantitate de nisip sau concreții calcaroase, pisate mărunt. A doua perioadă, care cuprinde ultima parte a neoliticului mijlociu

și pînă la sfîrșitul epocii, se caracterizează prin amestecarea pastei cu cioburi pisate mărunt.

B. Toată olăria neolitică a fost lucrată cu mîna. Majoritatea vaselor s-au făcut din fișii lipite între ele. Vasele mici și mijlocii s-au făcut din „suluri” cilindrice de lut, care se „încolăceau” la mărimea necesară și apoi prin apăsare se ajungea la un fel de fișii, bine lipite unele de altele.

C. Repertoriul formelor de vase diferă, în general, de la cultură la cultură. Mai ales în perioada de sfîrșit a epocii există, în mai multe culturi, anumite forme preferate. În cazul legăturilor genetice între două culturi, de la una la alta s-au transmis diferite forme de vase și de ornamente.

În ținuturile noastre, toată ceramica a fost cu fundul drept, spre deosebire de regiunile vecine dinspre est, unde în unele perioade predominau vasele cu fundul ascuțit sau arcuit.

În cadrul fiecărei culturi au existat cîteva categorii ceramice, fiecare cu forme și ornamente specifice, care s-au transmis, în parte, de la fază la fază. Se constată, de regulă, în cursul evoluției normale a unei culturi că, pe lîngă formele vechi, apar unele noi. Cu timpul cele vechi dispar și se mențin un timp cele noi, pe măsura diversificării funcționale și a modificărilor treptate din modul de trai și alimentație.

Se cuvine subliniat că din categoriile ceramice menționate unele păstrează vreme îndelungată aceleași forme și ornamente (uneori ele rămîn aproximativ aceleași în cursul evoluției mai multor faze ale unei culturi), altele se dovedesc mai sensibile la evoluție și suferă modificări continui.

În ansamblu, se poate spune că în prima parte a neoliticului au predominat borcanele și vasele adînci, cu corpul bombat sau cilindric. Spre sfîrși-

Fig. 7 Diferite tipuri de vase din epoca neolitică, aparținând culturilor:

1. Gumelnița (aș. Vidra, Seb. Morintz, *Bucureștii de odinioară* ..., pl. VIII/1);
 2-3. Sălcuța (aș. Sălcuța, D. Berciu, *Contribuții* ..., p. 303, fig. 128/1 și p. 254, fig. 87/1);
 4. Precucuteni (aș. Traiaiu-„Dealul Fîntînii”, S. Marinescu-Bîlcu, *Cultura Precucuteni* ..., p. 244, fig. 57/4);
 5. Cucuteni (aș. Frumușica, C. Matasă, *Frumușica* ..., p. 21/150);
 6. Petrești (aș. Pianu de Jos, Iuliu Paul, *Studijne zvesti*, 17, p. 337, fig. 5/2).

tul epocii, în perioada de viață sedendară, se constată tendința, mai ales în culturile din sud, de a prefera și de a predomina formele de vase scunde din seria castroanelor și străchinilor cu diametru mare.

D. Decorul vaselor se executa, de obicei, înainte de ardere, mai rar și după ardere, mai ales, de către femei.

În cursul neoliticului se pot deosebi trei perioade principale, în ceea ce privește ornamentarea vaselor:

1. În neoliticul timpuriu ceramica avînd decor alcătuit din adîncituri și incizii, iar în unele zone cu decor pictat bogat (Cîrcea, Gura Baciului, Leț).

2. În neoliticul mijlociu, specific a fost decorul excizat sau trasat adînc, incrustat cu materie albă.

3. În neoliticul tîrziu predomină culturile avînd ceramica pictată cu grafit (Gumelnița și Sălcuța) sau cu culori (Cucuteni — Ariușd și Petrești).

E. Arderea vaselor se făcea în mod diferit, în funcție de categoria ceramică. Este foarte probabil că, aproape în tot cursul epocii, vasele de uz comun erau arse pe vetre deschise. Olăria cu decor pictat, încă din neoliticul timpuriu, a fost arsă în cuptoare amenajate anume, cu o singură încăpere pentru ca, în neoliticul tîrziu, vasele cu decor pictat să fie arse în cuptoare evolute, avînd cîte două încăperi, în care se putea regla arderea.

Cap. IX. SCHIMBUL

Comunitățile neolitice nu puteau trăi izolate de cele din jur, aceasta cu atît mai mult cu cît făceau parte din aceleași culturi, deci erau înrudite. Contactele dintre comunități erau de mai multe feluri. Din ele făceau parte și cele referitoare la unele schimburi de materii prime sau produse.

A fost o vreme cînd în lucrările noastre de specialitate se afirma că apariția schimburilor s-a datorat pătrunderii pe meleagurile noastre a triburilor de păstori nomazi, ceea ce ar fi corespuns cu

prima mare diviziune socială a muncii. Astfel s-ar fi ajuns la schimb între ele și comunitățile locale de cultivatori, ar fi oferit noilor veniți grâne și alte produse, primind în schimb vite, lapte, piei și alte derivate. În realitate, populația locală avea o activitate economică bazată pe două ramuri: cultivarea plantelor și creșterea vitelor. Prin urmare, localnicii aveau destule animale domestice, de tot felul, pentru a-și asigura necesarul de carne, lapte, piei și lână, deci nu era nevoie să fie influențați de noii veniți, mai ales că aceștia veneau în ținuturile noastre nu pe cale pașnică, ci cu armele în mâini. Considerăm că în nici un caz nu poate fi explicată astfel apariția schimbului.

Acum se știe că apariția schimbului, în orînduirea comunei primitive, constituie o legitate în dezvoltarea umană și declanșarea procesului, în orice regiune, trebuie pusă în directă legătură cu stadiul de dezvoltare al societății respective și mai cu seamă cu condițiile naturale locale.

Pe teritoriul țării noastre primele rudimente ale schimbului (desigur este vorba de schimburi întîmplătoare și de cele de daruri) pot fi datate, cu aproximație, încă din paleoliticul superior (dacă nu și mai înainte). Cert este că diversificarea și mai ales intensificarea schimbului s-a produs de-abia în cursul epocii neolitice, cînd pe teritoriul României, s-a ajuns — după cum rezultă din datele documentare existente — la un schimb primitiv regulat. Acesta s-a dezvoltat — ținînd seama de analogiile etnografice — direct, în multe regiuni, din schimburile de daruri care treptat au devenit tradiționale și se efectuau între comunități în chip organizat, periodic, de-a lungul anumitor căi de comunicație sau în anumite locuri de adunare cunoscute de cei in-

teresați. Un rol de seamă în cadrul schimbului l-au jucat diferitele materii prime utilizate, în principal, la realizarea variatelor categorii de unelte. La începutul epocii numărul lor era redus și reprezentat în primul rînd prin silex (pe tot întinsul României) și obsidiană (numai în NV țării) și de roci vulcanice, foarte dure, pentru facerea uneltelor de piatră șlefuită.

Pentru a se delimita aria de răspîndire a fiecărui tip de silex utilizat de oamenii neolitici de la noi, s-au realizat hărți și din analiza acestora din urmă a rezultat concluzia că rocile utile și de calitate (silexul și obsidiana), de un anumit tip, aveau un areal de regulă corespunzător cu aria de răspîndire a unei culturi, ceea ce înseamnă că exploatarea zăcămintelor de silex se făcea, aproape exclusiv, în folosul comunităților înrudite. Contactele de schimb dintre purtătorii unor culturi deosebite, au fost de cele mai multe ori foarte slabe, în tot cursul epocii.

Materiile prime se răspîndeau pe distanțe apreciabile, uneori la peste 100 km, iar către sfîrșitul epocii distanțele au devenit și mai mari.

Silexul era răspîndit în diferite chipuri, sub formă de bulgări de silex brut, în zonele mai apropiate de zăcămintele și apoi era prelucrat în fiecare așezare; în perioade ceva mai tîrzii a fost răspîndit sub formă de nuclee (silexul și mai ales obsidiana), iar către sfîrșitul epocii s-a ajuns la specializarea unor persoane în anumite domenii și s-au organizat „ateliere” în care se produceau unelte (pentru mai multe comunități), răspîndite pe calea schimbului.

Trecerea la viața sedentară propriu-zisă a declanșat noi progrese. Ceramica a început să fie ornamentată, în sudul țării, prin pictură cu grafit,

materie foarte rară în acea vreme. Aceasta era transmisă pe calea schimburilor de la sud de Balcani pînă la poalele Carpaților Meridionali. Aproximativ în aceeași perioadă oamenii neolitici de la noi încep să primească din sud primele obiecte mărunte de aramă (lucrate din cupru provenit din zona Stara Zagora), ca în curînd să se ajungă la răspîndirea unor unelte masive de aramă sub formă de lupoare. Pe calea schimburilor astfel de unelte au ajuns să se răspîndească pe teritorii vaste, de la sud de Balcani pînă în Transilvania și Moldova Centrală. Una din consecințe a fost aceea că, la un moment dat, meșteri neolitici, de la nord de Dunăre, au învățat și au început să producă și ei astfel de unelte de aramă.

În perioada cînd contactele au devenit mai numeroase s-au răspîndit și diferite categorii de podoabe lucrate din valve de scoici de *Spondylus*, *Dentalium* și altele. Toate aceste podoabe au fost realizate în cîteva „ateliere” (de ex. cel de la Hîrșova, jud. Constanța, săp. Doina Galbenu). În același context s-au răspîndit și puținele obiecte de aur, sub formă de podoabe și pandantive. Aici trebuie făcută precizarea că ele au avut o proveniență diferită. Unele au fost lucrate din aur transilvănean, altele din aur sudic.

După cum arătam mai sus, schimburile se realizau de-a lungul unor căi de comunicație — de fapt cărări —, care uneau diferitele așezări, cu populație înrudită, înșirate pe malul Dunării sau pe terasele rîurilor. Subliniem că munții nu au constituit o piedică în calea schimburilor.

Din cele relatate rezultă că dezvoltarea și intensificarea schimbului în epoca neolitică a jucat un rol deosebit de important în evoluția comunităților studiate, căci prin contactele tot mai intense între lo-

cuitoarii diverselor așezări, înrudiți, din cadrul aceleorași culturi, schimbul contribuia la unificarea culturală și lingvistică a lor și prin legăturile cu diferite alte culturi se transmiteau tipuri de unelte (cu productivitate mai mare) și invenții, care permiteau progrese în cadrul tuturor culturilor de pe teritoriul Patriei noastre.

Cap. X. IMBRĂCĂMINTEA ȘI PODOABELE

Figurinele feminine de lut ars, documentate în multe din culturile neolitice de la noi, au uneori reprezentată pe ele îmbrăcămintea, încălțăminte și podoabele.

Pentru culturile din neoliticul mijlociu, din sudul țării, sînt dovezi că vara femeile purtau o cămașă, uneori încretită la gît, și fotă, ornamentată, de tipul sortului, după cum rezultă din cercetările lui Corneliu N. Mateescu, făcute asupra figurinelor din cultura Vădastra.

În Muntenia, în aria culturii Boian, femeile purtau o fotă de la brîu pînă la genunchi, înfășurată în jurul corpului, iar bustul era acoperit cu o fisie de țesătură lată, petrecută peste umăr, cu capetele acoperite de fotă. Iarna femeile purtau o rochie lungă (pînă la glezne), largă la partea inferioară.

O figurină de tip Boian, înfățișează un bărbat, cu mijlocul înfășurat cu un brîu lat, cu extremitățile atîrnate liber în față și în spate.

Pe figurinele de tip Hamangia, îmbrăcămintea este mai rar reprezentată. Amintim totuși o piesă redînd o femeie îmbrăcată cu o rochie lungă.

Figurinele de tip Vinča-Turdaș, din Banat și din Transilvania, au adesea pe spate trasate câteva linii în X. Credem că redau o piesă de îmbrăcăminte purtată de femei, care servea la transportul copiilor sau al unor greutăți.

Sînt indicii că femeile din aria culturii Precucuteni purtau și ele fotă, ca și rochiile lungi.

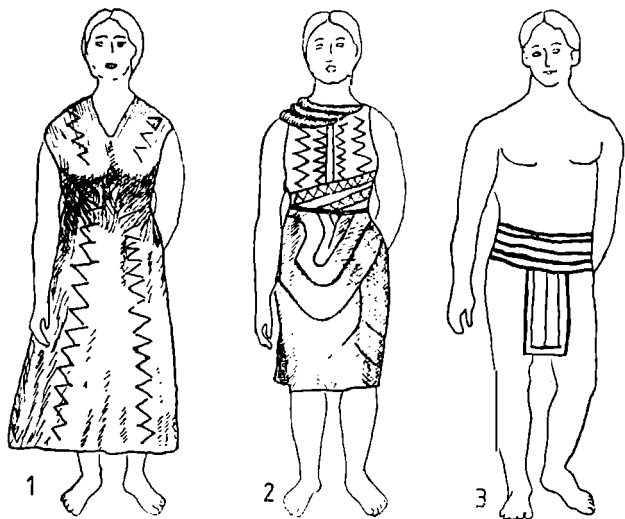

Fig. 8. Reconstituirea îmbrăcăminteii din epoca neolitică, din timpul culturii Boian, pe baza ornamenteilor de pe figurinele antropomorfe.

Din neoliticul tîrziu datează o serie de figurine la care, prin formă și decorație, este indicată îmbrăcăminte. Astfel în arealele culturilor Gumelnița și Sălcuța sînt unele piese, mai puțin clare, redînd fota. În schimb, în ambele arii sînt figurine înfățișînd femei îmbrăcate în rochiile lungi și largi, orna-

mentate cu fișii hașurate, alternînd cu altele netede.

Pe teritoriul locuit de comunitățile Cucuteni A sînt numeroase figurine cu decor incizat. Considerăm, că în unele cazuri ornamentele indică îmbrăcămintea. Alte piese arată femei cu rochii lungi. Amintim, în acest sens, chipurile de femei de pe vasele de tip Cucuteni A—B de la Traian.

Pe unele figurine masculine din aceeași arie, este redat prin linii incizate sau în relief, cîte un brîu. Pe același fel de piese, se făcea și cîte o linie incizată, oblică, ca o eșarfă, de la umăr, lateral, la brîu.

Foarte multe figurine, din diversele culturi, au înfățișată laba piciorului, cu cîteva creștături în față, arătînd degetele, adică piciorul gol. Prin urmare, o mare parte din an, mulți oameni neolitici, umblau cu picioarele goale.

Din neoliticul mijlociu, în arealul culturii Turdaș, în așezarea cu același nume, s-au găsit multe piciorușe de figurine, majoritatea goale, pe cîteva însă este indicată și încălțămîntea: De ex. pe un picior este arătată o legătură transversală și altele în jurul gleznei, evident servind la fixarea unor tîlpici.

În cuprinsul ariei Precucuteni, la Traian (săp. Hortensia Dumitrescu) s-a găsit un picior de vas, redînd un picior omenesc încălțat. Considerăm că este vorba mai curînd de un tip de opincă, cu vîrful înalt, decît de un tîrlci.

Purtătorii culturii Gumelnița au folosit un fel de tîlpici legate cu cîte o baretă. Mai tîrziu, în aceeași arie, s-a ajuns la folosirea unui gen de „pantofi”. În vîrf degetele erau acoperite, iar baretă de legătură, era lată și redată ca fiind fixată, cam în dreptul gleznei.

Femeile neolitice obișnuiau să se împodobească. În diverse complexe s-au găsit ace de os și de aramă (cu capătul de sus în formă de triunghi, romb sau cu două volute opuse), servind pentru fixarea părului. Uneori se purtau și inele de buclă din sîrmă de aramă.

Pentru împodobirea gîtului s-au folosit felurite șiraguri (cîte unul sau mai multe deodată) de mărgele din: pietricele colorate, marmură, scoici de *Spondylus* și *Dentalium*, lut ars, de os și de aramă. De șiraguri erau uneori atîrnate și amulete.

Femeile din epoca neolitică purtau adesea și brățări făcute mai ales din valve de *Spondylus*. Aceste brățări erau mai late sau mai înguste și se purtau, de obicei, deasupra cotului, de multe ori cîte 3—4 pe o mînă. Brățări s-au mai făcut din marmură și dintr-o rocă cenușie. Rare sînt brățările de aramă, cum sînt cele cu mai multe spire, de la Hăbășești (săp. VI. Dumitrescu) și de la Ariușd (săp. Fr. László).

Cap. XI. SCRIEREA NEOLITICĂ

Oricit de curios s-ar părea, dar se vorbește despre existența unei scrieri pictografice folosite de oamenii din epoca neolitică de pe teritoriul României, deci cu cîteva milenii înaintea erei noastre.

În a doua jumătate a secolului trecut, în cuprinsul așezării de la Turdaș, jud. Hunedoara, din preajma cursului mijlociu al Mureșului, s-au adunat numeroase fragmente ceramice, greutăți și fusaiole de lut ars, avînd zgîriate pe ele diferite semne, de regulă, izolate, compuse din linii sau

grupuri de linii incizate în diverse combinații. O parte din semne erau asemănătoare celor specifice unei scrieri străvechi din ținuturile Orientului Mijlociu. Constatarea a permis Zsofiei Torma să atragă, în anul 1879, atenția asupra lor și să semnaleze analogiile orientale. Majoritatea semnelor de pe obiectele de la Turdaș fiind izolate nu au provocat discuții mai ample.

În schimb, descoperirea în anul 1961, în așezarea de la Tărtăria, jud. Alba, a trei plăcuțe de lut ars, cu numeroase semne pe două din ele, a provocat o largă dezbateră internațională în privința existenței scrisului din neoliticul de pe teritoriul țării noastre, la care au luat parte o serie de specialiști reputați.

Tăblițele de la Tărtăria sînt caracterizate prin numeroase semne variate și prin împărțirea lor, pe suprafața plăcuțelor, prin linii despărțitoare, în patru sau cinci grupuri deosebite. Discuțiile s-au dus mai cu seamă nu în privința semnelor, ci asupra condițiilor de descoperire. N. Vlassa, care le-a descoperit, afirmă cu tărie că ele se aflau pe fundul unei gropi, împreună cu cîteva figurine de alabastru și alte materiale specifice culturii Turdaș. În sprijinul acestei datări trebuie amintit faptul — considerăm hotărîtor — că diferite semne de pe cele două plăcuțe de la Tărtăria au analogii directe printre cele zgîriate pe cioburile și obiectele de la Turdaș.

Pe profilul publicat despre complexul amintit se vede cum groapa cu materiale de tip Turdaș a fost deranjată, pe o anumită adîncime, de o altă groapă mai tîrzie, conținînd fragmente ceramice de tip Coșofeni. După părerea unor cercetători, plăcuțele în discuție ar proveni din groapa mai tîrzie, prin urmare ele nu ar data de la începutul

mileniului al IV-lea î.e.n., ci de la începutul mileniului al III-lea î.e.n. Cei care nu sînt de acord cu atribuirea plăcuțelor de la Tărtăria culturii Turdaș, menționează și faptul că semnele de pe ele se aseamănă cu unele din Orientul Mijlociu, datate în mileniul al III-lea î.e.n.

Cercetătorii au realizat tabele comparative, grupînd în paralel, pe coloane, semnele de pe plăcuțele de la Tărtăria, alături de cele de pe cioburile de la Turdaș și de cele cunoscute din Mesopotamia. Din comparația făcută rezultă că pe cele două plăcuțe de la Tărtăria sînt reprezentate 21 de semne diferite, din care 13 sînt similare celor de pe ceramica de la Turdaș și 12 au analogii în regiunile Orientului Mijlociu, iar restul de opt sînt documentate, pînă acum, numai pe piesele de la Tărtăria.

După cum este cunoscut, în cazul scrierilor pictografice, adesea conținutul textului poate fi descifrat, dar dacă nu există texte paralele, nu se poate ști limba în care a fost redactat.

Analizînd problema semnelor de pe tăblițele de la Tărtăria, un cunoscut specialist maghiar, anume Janos Harmatta, a încercat să descifreze textul tăblițelor respective, într-un studiu intitulat: „Scriere neolitică în Europa Centrală? (Notă preliminară)”, apărut în anul 1966. Pe bază comparativă, fiind vorba de semne pictografice similare, el ajunge să descifreze textul de pe tăblița rectangulară, care în traducere românească ar însemna: „A dat din făgăduință zeului 5 vase cu unguent, 10 (măsurii) de orz, 10 cai, orașul Unu”, iar textul de pe cea de-a doua plăcuță ar fi: „Făină 60+10 (măsurii) / zeului Palil, 20 (măsurii) regelui pontif; grîu 60+2 (măsurii) / zeului Usmu / zeului / Samos”. Textele traduse — dacă vor fi confirmate — cuprind

date impresionante și anume: un nume de așezare, nume de zei, existența unui pontif. Este de pus un semn de întrebare în legătură cu primul text, deoarece în perioada dată, în săpăturile arheologice de la noi s-au scos la iveală numeroase oase de animale, din diverse stațiuni, dar pe ansamblu oasele de cai sînt extrem de puține (încă nu se știe dacă sînt de la cai domesticiți sau de la cai sălbatici) și de aceea este greu de admis ca într-un astfel de text — dacă este local — să se vorbească despre o ofrandă de 10 cai.

Am socotit necesară includerea în textul lucrării noastre a unui mic capitol despre scrierea neolitică pentru a face cunoscute discuțiile pro și contra ce se duc în această privință. Desigur, existența grupelor de semne de pe plăcuțele de la Tărtăria nu poate fi negată. În schimb, descifrarea lor va trebui confirmată de alți specialiști.

Cap. XII. MANIFESTĂRI MAGICO-RELIGIOASE

Toate manifestările de acest gen le subîmpărțim în: a) Figurine; b) Alte manifestări magico-religioase; c) Rituri funerare.

a. Figurinele

Cercetările arheologice efectuate timp de peste o sută de ani, în așezările neolitice de pe tot întinsul țării, au dus la descoperirea, printre multe alte materiale, a unui mare număr de figurine. Acestea sînt de două feluri: redînd chipuri omenești (an-

tropomorfe) și altele înfățișând animale (zoo-morfe).

1. *Figurinele antropomorfe.* Ținând seama de datele documentare, de pînă acum, rezultă că în culturile de la începutul epocii ele erau relativ puține. În schimb, pe măsura scurgerii timpului, numărul lor a crescut și se pot împărți în două categorii: feminine și masculine.

Cele feminine s-au făurit în tot cursul epocii. În neoliticul timpuriu ele au fost modelate numai din lut ca apoi în neoliticul mijlociu să li se alăture cele lucrate din os și marmură, iar în neoliticul tîrziu să fie cunoscute și rare figurine de aramă și de aur.

Figurinele feminine reprezintă personaje în diferite poziții: în picioare, în genunchi, așezate jos și așezate pe scaun. Cele redată în picioare sînt atestate de la începutul și pînă la sfîrșitul epocii.

Figurinele masculine apar rar în neoliticul mijlociu și se mențin în număr redus pînă la sfîrșitul epocii.

Problematika referitoare la plastica antropomorfă din epoca neolitică este foarte bogată și foarte complexă. Trebuie subliniat că și plastica reprezintă unul din elementele definitorii ale unei culturi, ea reflectînd credințele magico-religioase, comune tuturor membrilor ei.

Ce reprezintă figurinele? Cu decenii în urmă, unii cercetători au considerat figurinele ca fiind jucării pentru copii. Curînd însă s-a renunțat aproape cu totul la această părere, mai cu seamă, după ce s-a observat că ele prezintă caractere specifice pentru fiecare cultură, adică au fost făcute în cadrul întregii arii a unei culturi, ținîndu-se seama de anumite reguli („canoane”). În cele din urmă s-a ajuns la concluzia, azi acceptată de majoritatea

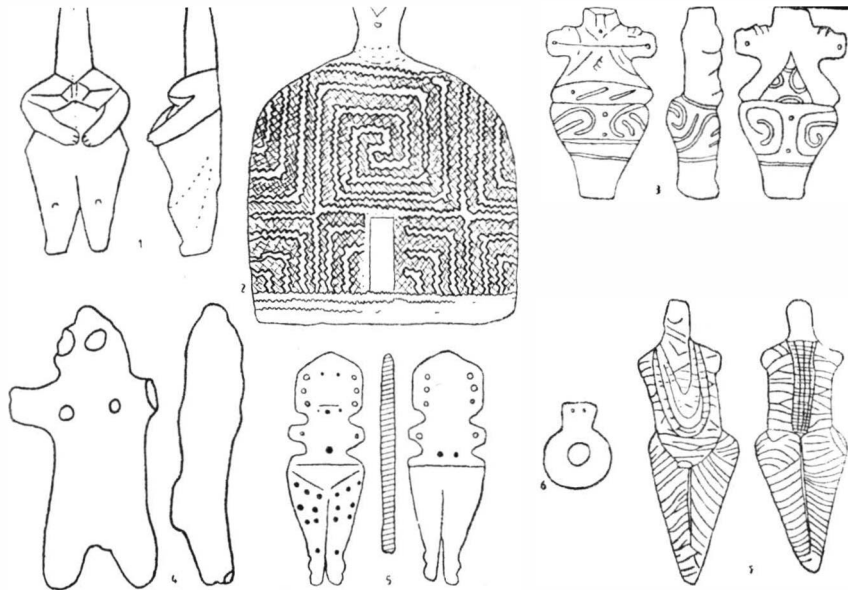

Fig. 9 Figurine feminine, de lut ars, os și de aur, din epoca neolitică, aparținând culturilor:

1. Hamangia (Aș. Ceamurlia de Jos, D. Berciu, *Cultura Hamangia ...*, p. 100, fig. 56/1); Gumelnița:
 3. Aș. Vidra (Dinu V. Rosetti, *JPEK*, 12, 1938, pl. 11/2); 4. Aș. Jilava (Săp. Dinu V. Rosetti); 5. Aș. Gumelnița, de os (S. Marinescu-Bîlcu și Barbu Ionescu, *Catalogul ...*, pl. XVIII/11); 6. Aș. Vidra, de aur (Dinu V. Rosetti, *PMMB*, 1, 1934, p. 26, fig. 37); Cucuteni; 7. Aș. Trușești (M. Petrescu-Dimbovița și colab., *SCIV*, V, 1954, 1-2, p. 14, fig. 5); Vădastra, 2. Aș. Vădastra, vas antropomorf (Săp. Corneliu N. Mateescu).

cercetătorilor, că figurinele trebuie puse în legătură cu cultul fertilității, respectiv cu credința în „zeița-mamă”. Aceasta ajută pe oameni să obțină recolte mai bogate și animale domestice mai multe, cu care să se poată satisface cea mai mare parte din necesarul de hrană al colectivității.

Cultul fertilității este evident de origine sudică și s-a răspândit în ținuturile noastre încă din timpul procesului de neolitizare, iar apoi s-a menținut, avînd o evoluție specifică locală, menținîndu-se mereu contacte cu populațiile sudice. Tocmai datorită acestor contacte, s-au răspândit și la nord de Dunăre figurinele de marmură și mai tîrziu cele de aur.

Pe măsura dezvoltării economice a comunităților neolitice de la noi se completa treptat și conținutul ideologic al credințelor privind fertilitatea. Ne gîndim, mai ales, la intensificarea agriculturii și respectiv la fertilitatea solului. Faptul că s-a produs cu timpul o diferențiere a funcției diferitelor tipuri de figurine este oglindit, cel puțin în parte, prin constatarea că în perioada de la sfîrșitul epocii unele figurine reprezintă femei tinere, altele femei în vîrstă. Descoperirea figurinelor în locuințe, dar și în morminte, pare să reflecte faptul că acei oameni începuseră să creadă și în divinități feminine protectoare a locuințelor și în altele protectoare ale celor decedați.

Dacă avem în vedere analogiile etnografice, atunci un sens diferențiat l-au avut figurinele feminine și în funcție de poziția brațelor.

Apariția figurinelor masculine și intensificarea folosirii lor, se poate explica prin modificările treptate din domeniul suprastructurii societății din acea vreme, provocate de creșterea tot mai accentuată a rolului bărbaților în activitatea economică,

mai cu seamă în agricultură. După cum se știe modificările din suprastructură se produc cu oarecare întârziere în raport cu cauzele ce le-au provocat.

Reprezentările plastice atât de bogate din culturile neolitice de la noi, prin grija deosebită cu care au fost executate și adesea prin ornamentele fine ce le acopăr, chiar dacă au avut efectiv o funcție magico-religioasă, pot fi considerate și ca manifestări de artă. Dealtfel, unele piese, cum este, de exemplu, figurina „Gînditorului” din cultura Hamangia, au atras atenția specialiștilor din lumea întreagă.

Figurinele zoomorfe. De la începutul și pînă la sfîrșitul epocii aproape în toate culturile, în afară de figurinele antropomorfe, s-au făcut și folosit și un număr de figurine zoomorfe. Acestea au fost modelate numai din lut și aproape totdeauna în mod cam grosolan. Corpul lor este aproximativ cilindric, de formă neregulată. De obicei capul este cu gît scurt, iar picioarele sînt ca patru proeminențe scurte. Figurinele amintite redau chipul diferitelor animale domestice, în majoritatea culturilor fiind vorba de piese ce înfățișează bovine; mai rar, în perioada tîrzie, sînt reprezentate oi, capre și porci. Specialiștii consideră că toate aceste figurine pot fi atribuite aceluiași cult al fertilității.

b. Alte manifestări magico-religioase

Observațiile meticuloase făcute de arheologii noștri permit definirea și altor cîtorva obiceiuri de caracter magico-religios ale oamenilor neolitici. În prezent ele sînt documentate numai în anumite zone și culturi, dar pe măsura intensificării și aprofundării cercetărilor se va ajunge probabil la extinderea lor teritorială.

1. Un obicei atestat pînă acum numai în Moldova, în arealul culturii Cucuteni, este legat de o credință relativă la protecția locuințelor de către forțe subpămîntene. În cîteva așezări, cu prilejul săpăturilor arheologice, (de ex. Traian, săp. Hortensia Dumitrescu), sub locuințe s-au descoperit vase cu ofrande, depuse ritual într-o groapă mică înainte de începerea construcției propriu-zise.

2. Din aceeași categorie face parte și un alt obicei, documentat în Muntenia, în aria culturii Boian. Sub o locuință din așezarea din faza Vidra, de la Glina, oraș București, (săp. M. Petrescu-Dîmbovița) s-a descoperit scheletul unui copilăș, îngropat ritual.

3. Un alt obicei, mai crud, este atestat în Moldova, tot în aria de răspîndire a culturii Cucuteni. În cuprinsul așezării de la Traian (săp. Hortensia Dumitrescu), în două gropi mari, rotunde, s-au dezvelit scheletele unor persoane jertfite. În jurul lor erau așezate numeroase vase, probabil cu ofrande. Se consideră că aceste gropi, cu jertfe, reflectă un obicei magico-religios legat de cultul fertilității pămîntului.

4. În mai multe așezări neolitice s-au descoperit gropi izolate, destul de mari, pe fundul cărora pe mijloc era așezat cu grijă un craniu de taur sau de bour (cu coarne cu tot) și în jur se găseau diferite vase întregi sau sparte (de ex. Spanțov, săp. Sebastian Morintz). Este vorba de același gen de manifestare ca și cel de mai sus.

c. Rituri funerare

Cunoașterea și aprofundarea problemelor relative la ritul funerar este importantă pentru studiul epocii neolitice, deoarece acesta constituie unul din

elementele importante pentru fiecare grup de comunități, respectiv pentru fiecare cultură. De regulă, ritul funerar persistă într-o cultură sau alta, de la începutul pînă la sfîrșitul culturii, chiar dacă, în timp, unele elemente ale culturii materiale se modifică treptat. Este atestată și o excepție de la regula menționată, asupra căreia vom reveni.

Neoliticul României este caracterizat prin aceea că în tot cursul lui comunitățile numeroaselor culturi (multe legate genetic între ele) au practicat un singur rit funerar, anume acela al *înhumației*. Prin urmare, membrii tuturor comunităților obișnuiau să-i îngroape pe cei decedați, iar nu să-i ardă. În epoca studiată, pe teritoriul nostru nu este atestat ritul incinerăției, deși, nu prea departe de granițele noastre, pe Nistrul superior, la Nezvisko a fost descoperit (de E. K. Cerniș) un mormînt aparținînd culturii ceramicii liniare, cu incinerăție parțială. Este deci posibil ca și în nordul Moldovei să se găsească astfel de morminte, dar, desigur, izolate. Spre SV de regiunile noastre, în aria culturii Vinča, în general se practică ritul înhumației, dar sînt și foarte rare excepții, de exemplu mormîntul de incinerăție (în urnă) de la Vîrșeț. Este deci încă o zonă în vestul Banatului, unde pot apare morminte de incinerăție.

Cei decedați erau depuși în gropile funerare (ovale sau mai rar, rectangulare, cu colțurile rotunjite) în două moduri diferite.

a) Întinși pe spate. Această poziție a fost specifică numai purtătorilor culturii Hamangia, din Dobrogea, dar este documentată și în cadrul necropolei (cercetată de Gh. Cantacuzino) de la Cernica, sectorul agricol Ilfov, datînd din faza Bolintineanu a culturii Boian. Aceasta e ca o pană, în marea masă a înmormîntărilor în altă poziție. Se cuvine subli-

niat că în faza următoare purtătorii culturii Boian au trecut și ei la cealaltă poziție funerară, anume la poziția chircită. Nu excludem posibilitatea ca și unele comunități din estul țării, aparținând culturii ceramicii liniare, să fi practicat același obicei al înmormântării în poziție întinsă.

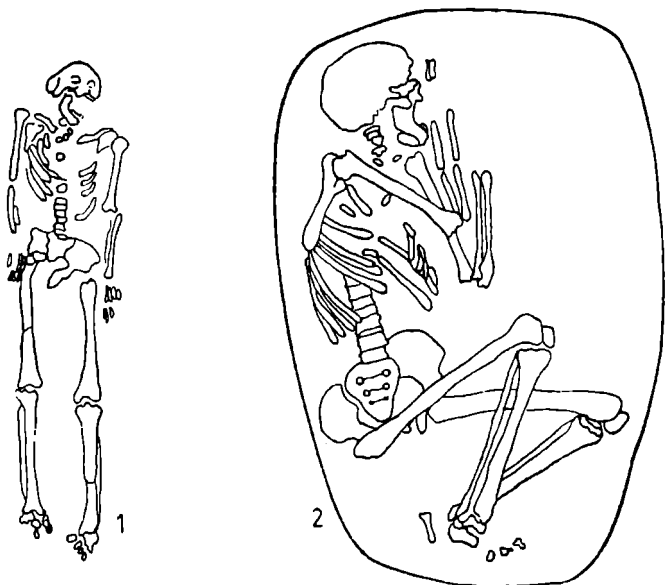

Fig. 10 Morminte din epoca neolitică:

1. Schelet în poziție întinsă, din necropola de la Cernica (Gh. Cantacuzino, Dacia, NS, VII, 1963, p. 59, fig. 21/5); 2. Schelet în poziție chirchită, descoperit la Izvoarele, jud. Giurgiu (Sâp. Eugen Comșa).

b) În toate celelalte culturi, cei decedați au fost depuși în gropi, în poziție chirchită, pe o parte, pe stînga sau pe dreapta. Scheletele lor se găsesc mai mult sau mai puțin ghemuite. Chircirea se realiza

prin legarea cadavrului, probabil după ce înceta rigiditatea cadaverică.

Specialiștii, pe baza analogiilor etnografice, au căutat să explice obiceiul funerar al chircirii. După unii cercetători, ar fi vorba de considerarea pământului drept mamă, iar depunerea cadavrului chircit în groapă, ar oglindi poziția pruncului în pîntecele mamei-pământ. Alții sînt de părere că poziția amintită corespundea cu aceea de somn a oamenilor, oglindind, așa-zisul „somn de veci”.

În privința chircirii pe o parte sau alta, în majoritatea culturilor nu a existat o regulă precisă, atît bărbații, cît și femeile erau îngropați pe o parte sau alta.

La mormintele neolitice se constată o variabilitate destul de mare în privința orientării scheletelor. Faptul a fost explicat în mai multe feluri. Orientarea scheletului ar fi de pus în legătură cu direcția de unde răsare soarele. De asemenea, în diferite arii culturale neolitice, de la noi, se observă o mare variabilitate a poziției brațelor.

Din cursul neoliticului timpuriu și pînă la sfîrșitul epocii unele comunități obișnuiau să pună diferite obiecte în morminte, cum sînt unelte, vase de lut, podoabe și uneori chiar figurine. Toate aceste obiecte dovedesc că oamenii neolitici credeau în „lumea cealaltă”, în care morții ar avea nevoie de hrană, de unelte și de vase.

Purtătorii unor culturi obișnuiau să-i îngroape pe cei decedați, chiar în cuprinsul așezărilor, între locuințe. Primele necropole se cunosc începînd din faza Bolintineanu și apoi seria lor se continuă în diferite culturi. În general, necropolele se aflau în imediata apropiere a așezărilor, pe locuri ferite de inundații. Pînă acum numărul necropolelor cunoscute este redus. Cele mai mari necropole cor-

cetate sînt cele de la Cernica (săp. Gh. Cantacuzino), însumînd aproape 380 de morminte, și necropola de la Cernavoda (săp. D. Berciu), tot de circa 400 de morminte.

Subliniem că descoperirea și cercetarea mormintelor ne ajută nu numai să cunoaștem unele obiceiuri ale oamenilor neolitici; pe baza osemintelor, scoase la iveală cu toată grija, se fac apoi studii amănunțite, ce permit precizări deosebit de utile din punct de vedere antropologic (sex, vîrstă, tip) și demografic.

Cap. XIII. ORGANIZAREA SOCIAL-ECONOMICĂ

Pentru organizarea social-economică a comunităților neolitice, dispunem de o serie de date, care însă sînt toate indirecte, ele rezultînd din interpretarea istorică a unor materiale și observații făcute pe teren de arheologi.

Faptul că de la începutul și pînă la sfîrșitul epocii, locuințele au avut în general dimensiuni reduse, nu poate fi interpretat decît că în fiecare locuință trăia cîte o singură familie și deci că elementul de bază al colectivităților neolitice îl constituia familia, alcătuită din părinți și copii. Subliniem că pe teritoriul nostru nu s-a descoperit nici o locuință colectivă pentru mai multe familii.

Multă vreme s-a discutat despre caracterul familiei neolitice de la noi. Diverși cercetători au susținut, că era de tipul familiei pereche, ceea ce înseamnă că soții se puteau despărți cu ușurință. Dacă însă ținem seama de faptul că la începutul epocii comunitățile erau compuse dintr-un număr

mic de locuințe, corespunzător unui număr mic de familii, și de faptul, verificat etnografic la populațiile slab dezvoltate, că în astfel de comunități existau reguli de conviețuire, ce erau — de voie, de nevoie — respectate cu strictețe, am fi înclinați să admitem că în realitate în acea vreme fusese depășită perioada familiei pereche și începuse perioada familiei monogame. În această privință nu trebuie uitat că neolitizarea regiunilor noastre s-a făcut de grupuri de comunități originare din ținuturile mediteraneene, care, în realitate, veniseră la nord de Dunăre cu experiență socială acumulată de înaintașii lor, din ținuturile sudice, vreme de peste un mileniu.

În privința activităților oamenilor neolitici, se menținea din plin *diviziunea naturală a muncii* dintre bărbați și femei. Pe parcursul epocii, preocupările celor două categorii s-au îmbogățit treptat cu noi ocupații și s-au delimitat tot mai clar. Treburile gospodărești, inclusiv creșterea copiilor, au rămas, în continuare, în grija femeilor. În privința altor ocupații se constată trecerea lor de la o categorie la cealaltă. Astfel, dacă la început cultivarea plantelor cu săpăliga era o ocupație mai ales a femeilor, odată cu trecerea la folosirea plugului primitiv, ocupația a trecut pe seama bărbaților. În schimb, ceramica se realiza în colaborare, căci modelarea și ornamentarea vaselor erau în grija femeilor, iar arderea vaselor, mai cu seamă în perioada de sfârșit a epocii, se făcea de către bărbați.

Discuții s-au purtat și în privința filiației. Predomină părerea că aceasta era matrilineară, adică descendența se putea preciza numai pe linie maternă. După părerea noastră, o astfel de filiație presupune un trai cu un anumit procent de promiscuitate, valabil unor comunități cu un mod de trai no-

mad, în cadrul unor colectivități ceva mai mari, specifice epocii paleolitice. În epoca neolitică se depășise de mult perioada promiscuității și încă de la începutul epocii oamenii trăiau în comunități mici, alcătuite doar din câteva familii, astfel că raporturile dintre sexe puteau fi supravegheate și deci este mai greu de admis că s-a menținut filiația pe linie maternă. De aceea, înclinăm să credem că, în realitate, în epoca studiată, filiația se făcea pe linie paternă.

Se cuvine să insistăm asupra problemei caracterului organizării sociale în epoca studiată. Una dintre întrebările care se pun dintr-un început, se referă la natura relațiilor din cadrul societății. Erau ele de caracter matriarhal sau patriarhal? Din datele cunoscute rezultă că, pe plan mai larg, matriarhatul a avut o arie de răspîndire relativ restrînsă, specifică numai anumitor regiuni. De asemenea, trebuie menționat că organizarea socială nu s-a desfășurat peste tot pe o singură linie de evoluție, de la matriarhat la patriarhat, ci procesul a fost mai complicat în diferite zone existînd, în paralel, cele două moduri de organizare.

Matriarhatul este pus în legătură, în principal, cu predominarea activității economice a femeilor, în care caz, prin cercetările arheologice, ar trebui să se constate o poziție deosebită a femeii în cadrul societății, oglindită, de exemplu, prin înmormîntări centrale și prin inventar bogat în podoabe și vase din care să rezulte că decedata ocupa o poziție socială deosebită. În ținuturile noastre, în epoca neolitică, nu au existat condiții pentru astfel de relații. De aceea, credem că, în cursul epocii studiate, activitatea economică a bărbatului, în vederea asigurării mai ales a hranei, a devenit mai importantă decît aceea a femeii, dar subliniem că aceasta nu

a dus la diferențieri sociale și la patriarhat. Faptul că nu s-a produs nici o diferențiere deosebită în societate este oglindit prin observațiile pe care le facem în cuprinsul necropolelor din acea vreme. Mormintele bărbaților și femeilor sînt la aceeași adîncime și nu prezintă deosebiri în privința cantității și calității inventarului funerar.

Existența anumitor reguli în cadrul comunităților, ce trebuiau respectate de toți membrii, este reflectată, de exemplu, prin modul de organizare a unor așezări (prin obligația de a construi locuințele în șiruri regulate). Un alt indiciu pare să-l ofere un mormînt din aria culturii Dudești. La dezvelirea lui s-a constatat că îi lipsea palma dreaptă și jumătatea inferioară a antebrațului. Deoarece săpătura arheologică fusese efectuată cu toată grija, era cert că nu ne aflăm în fața unui mormînt deranjat ulterior îngropării, ci, după toate probabilitățile, era vorba de scheletul unui individ, care nu a respectat o anumită regulă a comunității, fapt pentru care a fost pedepsit prin tăierea mîinii.

Multă vreme, în interpretarea unor probleme ale organizării sociale, în cercetarea noastră, s-au admis, mecanic, unele teze a căror valabilitate era considerată ca fiind universală, dar, pe baza cercetărilor din ultimele decenii, s-a dovedit că ele sînt valabile numai pentru anumite regiuni. Așa este și teza cu privire la prima mare diviziune socială a muncii, reprezentînd desprinderea crescătorilor de vite de restul populației. Ceea ce a dus la formarea, în zonele respective, a două grupuri cu totul deosebite de comunități, unele de agricultori, sedentari și altele de crescători de vite, nomazi, cu consecința firească, a stabilirii unor relații de schimb, între cele două categorii de colectivități. În expunerea noastră am arătat că populația neoli-

tică de la noi, încă de la începutul epocii, s-a ocupat concomitent cu cultivarea plantelor și cu creșterea animalelor, ducând un mod de trai sedentar. Așadar, oamenii aceia obțineau, numai prin munca lor, toate produsele de care aveau nevoie pentru asigurarea hranei (inclusiv carne și lapte).

Este drept că în perioada de sfârșit a epocii neolitice, în estul țării (în Moldova și Dobrogea), apoi treptat, tot mai departe de-a lungul Cîmpiei Române, pînă în vestul Olteniei, au pătruns, dinspre stepile nord-pontice, comunități de păstori, care au intrat în contact cu populația locală; aceștia au provocat o dislocare parțială a populației autohtone, iar unii s-au amestecat cu ea, producîndu-se apoi, cu timpul, modificări profunde în cultura materială și spirituală. Este deci clar că la noi nu a mai avut loc un proces primar, pentru că el se desfășurase cu mult înainte, undeva în nesfîrșitele cîmpii din vestul Asiei, de unde au pornit mai tîrziu cîteva valuri de comunități păstorești, ce au împins altele similare spre regiunile noastre. Despre apariția schimbului sub influența noilor veniți nu poate fi vorba, căci schimbul de materii prime devenise tot mai intens și mai regulat, între comunitățile neolitice de la noi, încă de la începutul epocii.

Pe parcursul expunerii ne-am referit la unele aspecte despre existența unor „ateliere” în care se realizau topoare de silex, vîrfuri de suliță și a centrelor de olărie. În astfel de ateliere este evident că nu putea lucra orice membru al comunității, ci numai indivizi cu cunoștințe deosebite și cu o experiență îndelungată. Astfel de persoane pot fi numite meșteșugari, deoarece, cu timpul, ele au ajuns să se ocupe numai de activitatea din atelier. Pentru a argumenta și mai temeinic existența meșteșugarilor, amintim activitatea deosebit de com-

plexă a celor care se ocupau cu reducerea mine-reului de aramă și cu prelucrarea ei, prin turnare în tipare sau prin metoda complicată a „cerei pierdute” și realizarea uneltelor mari de aramă. O astfel de muncă nu o puteau executa decât meșteșugari pricepuți. Desprinderea din masa populației, a meșteșugarilor, corespunde cu începutul procesului celei de a doua mari diviziuni sociale a muncii, despre care se credea că s-a produs în ținuturile noastre mult mai târziu.

În timpul epocii neolitice s-a menținut organizația gentilică și respectiv tribală. Dacă avem în vedere unele analogii etnografice, sîntem în măsură să admitem că în perioada de formare a unei culturi, întreaga populație din zona dată, nu prea întinsă, făcea parte din același trib, dar mai târziu, cînd s-a trecut treptat la cultivarea plantelor cu aratrul tras de vite, numărul populației a început să crească într-un ritm accelerat și de aceea se constată o „roire” treptată, probabil în căutare de noi terenuri pentru cultivare. În felul acesta sînt ocupate teritorii vaste (în unele cazuri de 5—6 ori mai întinse decît erau la început) și de aceea comunitățile se divid și desigur se formează mai multe triburi, legate între ele prin origini, prin cultura materială și spirituală. Pe teritoriile întinse, ocupate de o cultură sau alta, se formează grupuri de triburi, un fel de uniuni tribale, în cadrul cărora legăturile nu sînt prea strînse (ne gîndim mai ales la grupurile periferice, aflate adesea în teritorii ocupate, unde au asimilat o parte din vechea populație și au intrat în contact cu alte culturi).

Fiecare comunitate stăpînea un anumit teritoriu. Despre întinderea lui nu avem date precise. Cercetările arheologice de suprafață, făcute anume în acest scop, în cîteva zone, au dus la precizarea nu-

mărului aşezărilor dintr-o fază de evoluție și a distanțelor dintre ele. De exemplu într-o zonă destul de intens locuită în neolitic, din lungul Dunării, între Giurgiu și Oltenița, aşezările din timpul fazei de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița, se află la intervale de câte 5—6 km una de alta, înșirate, în special, de-a lungul terasei Dunării sau a Argeșului, dar și pe văi laterale. Ținând seama de întinderea teritoriului cercetat și de numărul aşezărilor descoperite și cartate, se poate admite că teritoriul fiecăreia din comunitățile avute în vedere, avea câte 50—60 km² întindere, cu precizarea că, de obicei, aşezarea se afla — nu cum ne-am fi așteptat — nu spre centrul lui, ci, de regulă, se găsea către o margine, cât mai aproape de o sursă de apă.

Legăturile și contactele erau deosebit de strânse între comunitățile vecine și înrudite ale unei culturi, numai așa se poate explica, de exemplu, numărul foarte mare de unelte de silex din aşezările aflate în plină cîmpie a Dunării, departe de orice zăcăminte, obținute pe calea schimburilor din zona de la sud de Dunăre sau uneltele de piatră șlefuită aflate în toate aşezările dar realizate în mare măsură, numai în regiunea zăcămintelor de tuf vulcanic din nordul Munteniei.

Atît timp cît comunitățile neolitice timpurii dăceau un mod de trai semistabil, în aşezări modeste, nu se constată producerea unor conflicte deosebite și măsuri de apărare. În schimb, atunci cînd s-a trecut tot mai mult la viața sedentară pe baza agriculturii și au început să se realizeze rezerve de hrană, atît vegetale (reprezentate prin recolte tot mai bogate), cît și animale (prin vitele crescute în aşezări) s-au ivit destule motive de conflicte și de aceea, aşezările din neoliticul tîrziu au fost prevă-

zute cu șanțuri de apărare, unele și cu val de pământ.

Acestea sînt — în stadiul actual al cercetărilor — principalele probleme privind organizarea social-economică a comunităților neolitice de pe teritoriul țării noastre.

Cap. XIV. NEOLITICUL ROMÂNIEI ÎN CONTEXT EUROPEAN

Activitatea intensă depusă de arheologii români în ultimele decenii a dus la îmbogățirea deosebită a documentării noastre în privința evoluției comunităților neolitice de pe teritoriul țării. Pe această bază s-au creat premisele unei mai bune cunoașteri a raporturilor dintre culturile de la noi și cele din ținuturile vecine și s-a ajuns la interpretarea istorică a poziției neoliticului României în context european.

După cum am arătat, neolitizarea populației din regiunile noastre a fost opera unor comunități străvechi (aprox. de la sfîrșitul mileniului al VII-lea î.e.n.), înrudite cu cultura Protosesklo din Grecia. Pe cale de „roire” ele au ajuns pînă în Transilvania, unde și-au continuat evoluția în mod firesc.

Urmașii lor, purtătorii culturii Criș, s-au răspîndit pe aproape tot teritoriul țării. Astfel, pentru prima dată în istoria ținuturilor carpato-dunărene, s-a produs unificarea etnică și culturală a populației din regiunile intra și extracarpatică. Drept urmare, populația neolitică de pe teritoriul României a fost inclusă într-un mare complex cultural, cu

temeiuri sudice, înglobînd aproape întreaga întindere a Peninsulei Balcanice.

Prin origini și contacte sudice, continui, culturile aceluși complex, se aflau pe o treaptă de dezvoltare mai înaltă decît populațiile corespunzătoare în timp din estul, nordul și vestul Europei, între care unele se mai ocupau numai cu pescuitul și vînatul. În perioada dată comunitățile neolitice de la noi au jucat un rol intermediar în raport cu acele culturi, cărora le-au transmis unele ocupații (ca de ex. cultivarea primitivă a plantelor, inclusiv unele specii de grîu).

Se cuvine menționat că purtătorii culturii Starčevo-Criș au constituit un element important în formarea unor culturi de la noi și din regiunile apropiate. Astfel, în vest au contribuit la formarea culturii ceramicii liniare, iar în nord-vestul țării la aceea a culturii Ciumești, răspîdită, de asemenea în Ungaria de nord-est, în Cehoslovacia și în vestul Ucrainei.

Perioada de la sfîrșitul neoliticului timpuriu este caracterizată prin contactele ce se realizează cu regiunile Europei Centrale, prin intermediul comunităților culturii ceramicii liniare care pătrunse în ținuturile noastre au contribuit, împreună cu elemente locale, dominante, la formarea culturii Boian în Muntenia și mai tîrziu a culturii Precucuteni în Moldova. Astfel s-au constituit două mari complexe culturale, deosebit de dinamice, cu o istorie foarte îndelungată de peste un mileniu și jumătate.

În a doua parte a neoliticului mijlociu, în ținuturile de la sud și est de Carpați se constată frămîntări destul de mari. Comunitățile culturii Boian, din nucleul de formare, aflat aproximativ în centrul Munteniei, au început să roiască în a doua fază și după ce au ocupat tot teritoriul Munteniei, au

pătruns în sud-estul Transilvaniei, în vestul și sudul Moldovei, ajungând, probabil, și dincolo de Prut. Drept consecință a acestei pătrunderi în Moldova și SE Transilvaniei, s-a produs contactul cu comunitățile târzii ale culturii ceramicii liniare, ceea ce a dus la formarea în acea zonă a primei faze a culturii Precucuteni. Mișcările au continuat, căci în a doua fază (Precucuteni II) constatăm că purtătorii culturii Precucuteni s-au răspândit, probabil în căutare de terenuri pentru cultivare, pînă dincolo de Nistrul mijlociu, iar în faza Precucuteni III ele au ajuns să ocupe un teritoriu foarte vast, de la Carpații Răsăriteni pînă la Niprul mijlociu, asimilînd resturile populației locale și intrînd în contact cu alte comunități din culturile vecine, ceea ce a dus la formarea unor variante locale, cu existență îndelungată.

În sud-estul țării, comunitățile culturii Boian, din faza Vidra, nu au mai acționat spre nord (căci acolo mai trăiau comunități înrudite), dar au ajuns să pătrundă la sud de Dunăre (probabil și din cauza tendinței de a ocupa zăcămintele de silex aflate acolo) și să cucerească ținutul pînă la Balcani și pînă aproape de țărmul Mării Negre. O dinamică deosebită se constată în timpul fazei de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița. La sfîrșitul primei etape și mai ales în cea de a doua comunitățile Boian au pătruns în sud-estul Olteniei, din care cauză încetează evoluția culturii Vădastra. Spre est ele și-au extins teritoriul ocupînd toată Dobrogea, asimilînd o parte din vechea populație a culturii Hamangia, au dat naștere unei variante locale a culturii Gumelnița (variantea dobrogeană). La sfîrșitul fazei de tranziție, aceste comunități au pătruns prin trecătorile Balcanilor și au coborît în Tracia și mai departe pînă la țărmul Mării Egee. În

regiunile de la sud de Balcani, ele au asimilat res-
turile vechii populații și au impus cultura lor ma-
terială și spirituală. Datorită asimilării unor ele-
mente locale, în cîmpia Mariței s-a format o altă
variantă sudică a culturii Gumelnița. Curînd după
această unificare culturală a populației, de la Car-
pații Meridionali pînă la Marea Egee și de la țăr-
mul Mării Negre pînă la Olt și Isker, se constată o
intensificare a schimburilor culturale din sud spre
nord. În acea vreme, la nord de Dunăre, apar vase
cu decor pictat cu grafit și unele obiecte mărunte
de aramă (de origine sudică).

Se cuvine să insistăm puțin asupra celor arătate
mai sus. Multă vreme s-a considerat că populațiile
din ținuturile noastre, din diferite perioade stră-
vechi, au fost „tributare” întrutotul celor din sud
și din Asia Mică. Așadar ele ar fi avut un rol *pasiv*.
Din datele prezentate rezultă că realitatea istorică
a fost cu totul alta, anume că în perioada amintită,
de la începutul neoliticului tîrziu, comunitățile din
zona Dunării inferioare au pătruns în ținuturile su-
dice, le-au cucerit și au impus acolo cultura mate-
rială și spirituală, avînd deci un rol *activ*. Drept
urmare, contactele dintre ținuturile de la nord de
Dunăre și cele de la sud s-au intensificat. În gene-
ral elementele preluate din sud nu au fost menținu-
te în aceeași formă, ci transformate după necesită-
țile și gustul local.

Cît privește comunitățile culturii Sălcuța, ele
s-au dezvoltat, în aceeași perioadă, în strînsă legă-
tură cu cele ale culturii Gumelnița; teritoriul pe
care ea este atestată se întinde din nordul Olteniei
și pînă departe la sud de Dunăre, iar spre sud-vest,
pînă la Niș. Evoluția acestor două culturi a fost
în mare parte paralelă, dovadă că ele au avut încă
de la început figurine feminine de lut și de os ase-

mănătoare, ca și o serie de forme de vase (străchini) și unele ornamente comune.

Frământările au fost mai puține și evoluția relativ mai lentă în regiunile intracarpătice și în ținuturile vecine spre sud-vest și vest. Din vasta arie a culturii Vinča, care cuprindea la un moment dat vestul Olteniei și întreg Banatul, s-a desprins un grup de comunități, care a pătruns în sud-vestul Transilvaniei, unde s-a format cultura Turdaș, pe al cărei fond, mai târziu, s-a dezvoltat cultura Petrești. În nord-vestul Transilvaniei, în zona cursului inferior al Someșului, în Crișana de nord și în ținuturile vecine din Ungaria și Ucraina, vreme îndelungată s-a desfășurat evoluția unui grup de comunități, caracterizate prin ceramică pictată. Este vorba de câteva grupuri, cu metode și motive decorative deosebite. Menționăm că în zona amintită nu se constată mișcări remarcabile de populație.

În schimb, în vestul, centrul și sud-vestul Transilvaniei, pe un fond Turdaș, s-a dezvoltat cultura Petrești, cu ceramică frumoasă, pictată cu mai multe culori. Se pare, că din această zonă s-a transmis metoda de ornamentare în aria vecină din sud-estul Transilvaniei, din Moldova și pînă departe spre est și nord-est a culturii Ariușd-Cucuteni-Tripolie. Această cultură este caracterizată nu numai prin ceramică și plastică antropomorfă, deosebit de frumoase, ci și prin aceea că populația respectivă dobîndise o organizare socială aflată pe o treaptă neatinșă de nici o altă cultură de la noi. Ca dovadă amintim că în regiunile apropiate de țara noastră, comunitățile culturii Cucuteni-Tripolie, au ajuns să trăiască în așezări alcătuite din peste 1000 de locuințe, dispuse în cercuri concentrice. O astfel de aglomerare nu mai corespunde unei populații primitive, ci necesită o organizare socială și economică

de caracter „urban”. Sub presiunea populațiilor vecine din stepele nord-pontice și cele din nord-est, evoluția comunităților Cucuteni-Tripolie pe alocuri a fost întreruptă, iar în altele a continuat în forme mult mai modeste și întrucâtva modificate. Vechiul areal foarte vast s-a fărâmițat în variante regionale restrinse.

Înflorirea culturală din regiunile noastre din timpul neoliticului se poate explica, în parte, printr-o activitate deosebit de intensă a unor centre metalurgice, din cursul perioadei de sfârșit a epocii, în cadrul cărora s-au realizat din aramă, prin turnare în tipare, topoare masive, care pe calea schimburilor intertribale au ajuns pînă departe spre vest, în Europa Centrală. Prin urmare, oamenii din comunitățile neolitice de pe teritoriul României au influențat pe vecinii lor din jur nu numai din punct de vedere cultural, ci și în domeniul metalurgiei aramei.

În timpul neoliticului tîrziu, în Crișana, Bañat, Maramureș și Transilvania, pînă spre sud-estul ei, s-au manifestat comunitățile complexului Românești-Gornești, avînd strînse legături cu comunitățile din nord și vest.

Epoca neolitică nu a încetat peste tot în același timp. Drept cauză principală a faptului se consideră a fi diferitele grupuri de comunități din stepele nord-pontice și cele din silvostepă, puse în mișcare, în răstimpuri, sub presiunea altor populații și împinse spre regiunile noastre. Populația locală din cîmpie se retrăgea în regiunea de dealuri, spre a fi mai ferită. Din cauza acestor frămîntări, nu trebuie excluse și unele elemente de origine sudică și sud-vestică, care au avut și ele o anumită contribuție la modificarea culturii materiale și spirituale a

populației locale, care în mare parte și-a continuat viața în forme mai modeste, adaptându-se la noile condiții.

*

Dintr-o cantitate enormă de date informative, în această lucrare am fost nevoiți să reținem numai unele care ne-au părut mai semnificative, pentru ca acei ce vor citi modesta noastră contribuție, să poată înțelege evoluția istorică a comunităților neolitice de pe teritoriul României și să poată cunoaște diferitele aspecte ale muncii și obiceiurilor strămoșilor îndepărtați și rolul acestora — deloc neglijabil — în istoria continentului nostru.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- Andrieșescu, Ioan G., *Contribuție la „Dacia înainte de Romani”* Iași, 1912.
- Berciu, D., *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, București, 1961.
- Berciu, D., *Zorile istoriei în Carpați și la Dunăre*, București, 1966.
- Berciu, D., *Cultura Hamangia, Noi contribuții*, I, București, 1966.
- Cantacuzino, Gh. și Seb. Morintz, *Die jungsteinzeitlichen Funde in Cernica (Bukarest)*, Dacia, NS, VII, 1963, p. 27—89.
- Comșa, Eugen, *Istoria comunităților culturii Boian*, București, 1974.
- Comșa, Eugen, *Bibliografia neoliticului de pe teritoriul României*, București, I, 1976; II, 1977.
- Dragomir, Ion T., *Contribuții la cunoașterea aspectului cultural Stoicani-Aldeni*, Danubius, II—III, 1969, p. 45—61.
- Dumitrescu, Hortensia, *Contribuții la problema originii culturii Precucuteni*, SCIV, VIII, 1957, p. 53—69.
- Dumitrescu, Hortensia, *Découvertes concernant un rite funéraire magique dans l'aire de la civilisation de la céramique peinte du type Cucuteni-Tripolie*, Dacia, NS, I, 1957, p. 97—116.
- Dumitrescu, Vladimir, și colab., *Hăbășești, Monografie arheologică*, București, 1954.
- Dumitrescu, Vladimir, *Originea și evoluția culturii Cucuteni-Tripolie*, I, SCIV, XIV, 1963, 1, p. 51—74 și II, SCIV, XIV, 1963, 2, p. 285—305.
- Dumitrescu, Vladimir, *Arta neolitică în România*, București, 1968.

- Florescu, Adrian, *Befestigungsanlagen der Spätneolithischen Siedlungen im Donau-Karpatenraum*, Studijne zvesti, 17, 1969, p. 111—124.
- Gheție, Basile și Cornelius N. Mateescu, *L'emploi des bovins pour la traction pendant la phase Vădastra II (Néolithique Moyen)*, Zephyrus, XXI—XXII, 1970—1971, p. 99—104.
- Laszlo, Ferencz, *Les types de vases peints d'Ariuşd (Erösd)*, Dacia, I, 1924, p. 1—27.
- Lazarovici, Gh., *Neoliticul Banatului*, Cluj-Napoca, 1979.
- Marinescu-Bilcu, Silvia, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, București, 1974.
- Marinescu, Florin, *Așezări fortificate neolitice din România*, St Com. Sibiu, 14, 1969, p. 7—30.
- Mateescu, Corneliu N., *La plus ancienne phase de la civilisation de Vădastra I, à la lumière des nouvelles fouilles de Vădastra*, Bericht über den V. Internationalen Kongress. Hamburg 1958, Berlin 1961, p. 529—534.
- Mateescu, Corneliu N., *Contribution à l'étude de la civilisation de Vădastra; Phase Vădastra II (d'après les nouvelles fouilles de Vădastra)*, Atti del VI Congresso Internazionale... II, Roma, 1965, p. 258—263.
- Mateescu, Corneliu N., *Der Graben der Niederlassung von Vădastra. Beitrag zum Studium der neolithischen Graben an der unteren Donau*, Dacia, NS, XVI, 1972, p. 29—37.
- Matasă, Const., *Frumușica, village préhistorique à céramique peinte dans la Moldavie du Nord, Roumanie*, București, 1946.
- Morintz, Sebastian, *Tipuri de așezări și sisteme de fortificații și de împrejmuire în cultura Gumelnița*, SCIV, XIII, 1962, 2, p. 273—284.
- Morintz, Sebastian și P. Roman, *Aspekte des Ausgangs des Äneolithikums und der Übergangsstufe zur Bronzezeit im Raum der Niederdonau*, Dacia, NS, XII, 1968, p. 45—128.
- Necrasov, Olga și M. Cristescu, *Aspekte antropologice ale neoliticului și eneoliticului românesc*, SCAntr. IV, 1967, 2, p. 160—169.
- Necrasov, Olga și M. Bulai, *L'élevage, la chasse et la pêche durant le néolithique roumain*, Actes du VIIe Congrès International. Moscova, 1970, p. 544—556.
- Nestor, Ion, *Zur Chronologie der rumänischen Steinkupferzeit*, PZ, XIX, 1928, p. 110—143.
- Nestor, Ion, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, 22. Ber RGK, 1932.
- Nestor, Ion, *Probleme noi în legătură cu neoliticul din R.P.R.* SCIV, I, 1950, 2, p. 208—219.

- Nestor, Ion, *Cultura ceramicii liniare în Moldova (Pe baza săpăturilor arheologice de la Glăvăneștii Vechi, Iași)*, SCIV, II, 1951, 2, p. 17—26.
- Nestor, Ion, *Cu privire la periodizarea etapelor târzii ale neoliticului din R.P.R.*, SCIV, X, 1959, 2, p. 247—260.
- Nica, Marin, *Nouvelles données sur le néolithique ancien d'Oltenie, Dacia*, NS, XXI, 1977, p. 13—53.
- Nițu, Anton, *Reconsiderarea Ariușdului*, StCom Sf. Gheorghe, 1973, p. 57—124.
- Paul, Iuliu, *Date noi privind raporturile reciproce dintre culturile Petrești, Cucuteni și Gumelnița. Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București, 1968, p. 41—51.
- Paul, Iuliu, *Der Forschungsstand über Petrești Kultur*, Studijne zvesti, 17, Nitra, 1969, p. 325—344.
- Păunescu, Alexandru, *Evoluția uneltelor și armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României*, București, 1970.
- Petrescu-Dîmbovița, Mircea, *Nouvelles données concernant le néolithique carpatho-balkanique*, Balcania, VIII, 1945, p. 192—215.
- Petrescu-Dîmbovița, M., *Contributions au problème de la culture Criș en Moldavie*, ActaArchBudapesta, IX, 1958, 1—4, p. 53—68.
- Petrescu-Dîmbovița, M., *Evolution de la civilisation de Cucuteni-Băiceni*, Riv. Sc. Preist., Firenze, XX, 1965, 1, p. 157—181.
- Popescu, Dorin, *Exploatarea și prelucrarea metalelor în Transilvania, pînă la cotropirea romană*, SCIV, II, 1951, 2, p. 27—44.
- Roman, Petre, *Strukturänderungen des Endäneolithikums im Donau Karpaten-Raum*, Dacia, NS, XV, 1971, p. 31—169.
- Rosetti, Dinu V., *Săpăturile de la Vidra*, PMMB, 1, 1934, p. 6—60.
- Rosetti, Dinu V., *Steinkupferzeitliche Plastik aus einem Wohnhügel bei Bukarest*. JPEK, XII, 1938, Berlin, p. 29—50.
- Roska Marton, *La stratigraphie du néolithique en Transylvanie*, DolgSzeged, XII, 1936, 1—2, p. 42—51.
- Schmidt, Hubert, *Cucuteni in der oberen Moldau, Rumänien, Die befestigte Siedlung mit bemalter Keramik der Steinkupferzeit in bis die vollentwickelte Bronzezeit*, Berlin-Leipzig, 1932.
- Schroller, Hermann, *Die Stein und Kupferzeit Siebenbürgens*, Berlin, 1933.
- Szekely Zoltan, *Contribution à l'étude du développement du*

- Néolithique dans la Transylvanie sud-orientale*, Atti del VI Congresso . . . II, Roma, 1965, p. 270—275.
- Teodorescu, Victor, *Date preliminare privind cultura cu ceramică liniară din teritoriul de la sud de Carpați al României*, SCIV, 17, 1966, 2, p. 223—232.
- Vlassa, N., *Chronology of the Neolithic in Transilvania, in the Light of the Tartaria Settlement's Stratigraphy*, Dacia NS, VII, 1963, p. 485—494.
- Vlassa, N., *Cultura Criș în Transilvania*, AMN, III, 1966, p. 9—47.
- Vlassa, N., *Cea mai veche fază a complexului cultural Starčevo-Criș în România*, AMN, IX, 1972, p. 7—28.
- Vulpe, Alexandru, *Inceputurile metalurgiei aramei în spațiul carpato-dunărean*, SCIV, 24, 1973, 2, p. 217—236.
- Vulpe, Radu, *Civilisation precucuténienne récemment découverte à Izvoare, en Moldavie*, ESA, XI, 1937, p. 134—146.
- Vulpe, Radu, *Izvoare, săpăturile din 1936—1948*, București, 1957.
- Zaharia, Eugenia, *Considérations sur la civilisation de Criș à la lumière des sondages de Leț*, Dacia, NS, VI, 1962, p. 5—51.
- Zaharia, Eugenia, *Angaben über die Boian-Giulești Kultur. Die Siedlung von Leț*, Dacia, NS, XI, 1967, p. 5—38.
- Zaharia, N., M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Zaharia, *Așezări arheologice în Moldova din paleolitic pînă în sec. al XVIII-lea*, București, 1970.

CUPRINS

Cap. I	Caracterizarea epocii	5
Cap. II	Istoricul cercetărilor	14
Cap. III	Evoluția istorică a comunităților neolitice de pe teritoriul României	19
Cap. IV	Tipurile de locuințe	42
Cap. V	Tipurile de așezare	45
Cap. VI	Ocupațiile	51
Cap. VII	Uneltele	65
Cap. VIII	Ceramica	70
Cap. IX	Schimbul	75
Cap. X	Îmbrăcămintea și podoabele	79
Cap. XI	Scrierea neolitică	82
Cap. XII	Manifestări magico-religioase	85
Cap. XIII	Organizarea social-economică	94
Cap. XIV	Neoliticul României în context european	101
	Bibliografie selectivă	108

Redactor: VASILE BARBU

Tehnoredactor: OLIMPIU POPA

Coli de tipar: 3,5 Bun de tipar 19. 08. 1982

Întreprinderea Poligrafică Cluj,

Municipiul Cluj-Napoca B-dul Lenin nr. 146

Republica Socialistă România

Comanda nr. 235

Intensa activitate a arheologilor români în domeniul cercetării vieții oamenilor din epoca neolitică a dus la numeroase descoperiri remarcabile. Faptul a făcut posibilă realizarea acestei lucrări, în care sînt expuse, sintetic, datele privind evoluția istorică a culturilor de pe tot întinsul țării și sînt prezentate toate categoriile de unelte, tipurile de așezări și de locuințe, precum și date referitoare la manifestările magico-religioase și obiceiurile funerare specifice epocii.

Interpretarea tuturor elementelor furnizate de cercetările arheologice și studiul lor comparativ dovedesc că populația neolitică de pe teritoriul României a atins un înalt nivel cultural în raport cu alte zone ale Europei și că a jucat un rol important în transmiterea unor îndeltniciri populațiilor din regiunile vecine.